

23. Çağdaş Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Eş Dizim Sözlüğü'ne doğru: Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı fiil eş dizimleri¹

Nuh DOĞAN²

APA: Doğan, N. (2022). Çağdaş Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Eş Dizim Sözlüğü'ne doğru: Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi fiil eş dizimleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 381-404. DOI: 10.29000/rumelide.1192531.

Öz

Dillerin söz varlığı farklı öğelerden oluşur. Bir sözcük birleşmesi türü olarak eş dizimler dillerin söz varlığının en önemli öğelerinden biridir. Söz varlığının büyük bir bölümünü eş dizimler teşkil eder. Bununla birlikte eş dizimler gerek lehçeler arası metin aktarımında gerek iki farklı dilden çeviri sırasında çevirmenleri oldukça zora sokan, aynı zamanda sözlükçülerin de baş etmekte güçlük çektiği söz varlığı öğelerindendir. Eş dizimden kaynaklanan zorlukların aşılabilmesi için bir dilin söz varlığı içindeki sözcük birleşmelerinin, özellikle eş dizimlerin belirlenerek diğer sözcük biçimlerinden ayırt edilmesi ve farklı dillerden ve lehçelerden çeviri ve metin aktarımı yapılırken kaynak anlaşma birliğindeki bir sözlüksel yapı ya da eş dizimin hedef anlaşma birliğindeki hangi sözlüksel yapı ya da eş dizimle eşdeğer olduğunun bilinmesi gerekir. Bu çalışmada söz konusu amaçlara yönelik olarak Türkiye ve Azerbaycan Türkçesindeki bir eş dizimin karşılıklı olarak hangi sözlüksel yapıya karşılık geldiği belirlenmiş ve ileriye dönük olarak hazırlanması düşünülen Çağdaş Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Eş Dizim Sözlüğü için küçük bir adım atılmıştır. Fiil unsuru aynı isim unsuru değişken; isim unsuru aynı fiil unsuru değişken olmak üzere iki tipte fiil eş dizimi tespit edilmiş ve ikinci grup fiil eş dizimleri karşılaştırılmıştır. Yalancı eşdeğerlilik olgusuyla eş dizimler arasında da organik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Özellikle fiil eş dizimleri söz konusu olduğunda yalancı eşdeğerlilik olgusunun eş dizimsel yapılarda ortaya çıktığı görülmüştür. Yalancı eş değerlikten kaynaklanan aktarma hatalarının eş dizimlerin farkına varılması ve karşılıklı belirlenmesiyle önemli ölçüde aşılabileceğini görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Eş dizimlilik, söz varlığı, eş dizim sözlüğü, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

Towards Comparative Collocations Dictionary of The Contemporary Turkish Dialects: Verb collocations in Azerbaijan and Turkey Turkish

Abstract

The vocabulary of languages consists of different elements. As a type of word combination, collocations are one of the most important elements of the vocabulary of languages. It constitutes a large part of the vocabulary. However, collocations are one of the vocabulary items that make it very difficult for translators both in the transfer of text between dialects and in the translation of two different language texts, and at the same time that lexicographers have difficulty in coping with. The vocabulary of languages consists of different elements. A type of word combination in order to

¹ Bu makale, 11. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi'nde (28 Ekim - 01 Kasım 2019) sunulan "Çağdaş Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Eşdizim Sözlüğü'ne Doğru: Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde İsim Fiil Kuruluşlu Eşdizimsel Söz Varlığı" başlıklı bildirisinin değiştirilmiş ve geliştirilmiş biçimidir.

² Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, Samsun Türkiye Nuhdogan55@hotmail.com ORCID ID: 0000-0001-8935-8428 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.09.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1192531]

overcome the difficulties arising from collocations, word combinations in a language's vocabulary must be distinguished from other word combinations, especially by determining collocations. When translating and transferring texts from different languages and dialects, it is necessary to know which lexical structure or collocation in the source agreement union is equivalent to which lexical structure or collocation in the target agreement union. For these purposes, in this study, it has been determined which lexical structure corresponds to a collocation in Turkey and Azerbaijan Turkish. This is a small step forward for the Comparative Collocation Dictionary of Contemporary Turkish Dialects, which is considered to be prepared prospectively. Two types of verb collocations have been identified in which the noun element is the same and the verb element is variable and the verb element is the same, the noun element is variable. The second group of verb collocations were compared. It has been determined that there is an organic relationship between the false equivalence phenomenon and collocations. It has been observed that the false equivalence phenomenon occurs in collocational structures, especially when it comes to verb collocations. This shows that transfer errors caused by false equivalence can be significantly overcome by recognizing collocational structures.

Keywords: Collocations, vocabulary, collocation dictionary, Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish

Giriş

Türk lehçeleri arasında aktarımın sorunsuz olması için söz varlığı, özellikle kalıp dil birimleri incelemelerinin önemi büyüktür. Çeviri dar anlamda bir metni biçim, anlam, mesaj ve üslup açısından kaynak dilden hedef dile aktarma eylemi olarak görülür (Pınar, 1991: 2). Türk lehçeleri arasındaki aktarım ise çeviri biliminde genellikle *dil içi çeviri* terimiyle karşılanır. İster diller arası ister dil içi olsun çeviri eyleminin amacı anlamsal ve işlevsel “eşdeğerlilik” sağlamaktır. Dillerin farklılıkları çeviride eşdeğerliği güçleştiren temel unsurlardan biridir (Vardar, 2001). Yapısal açıdan benzer diller arasında gerçekleşen çevirilerde eşdeğerliği güçleştiren dilin yapısal farklılıklarının etkisi azalırken diğer taraftan söz varlığının eşdeğer görünen yani yalancı eşdeğerler birimleri büyük sorun oluşturmaya başlar (bk. Uğurlu, 2000; 2004). Türk lehçelerinde biçim ve anlam açısından eşdeğer ve yalancı eşdeğer sözcükler olduğu gibi sözcük birleşmeleri düzeyinde de eşdeğer ve yalancı eşdeğer sözcük birleşmeleri vardır. Bu söz varlığı unsurları aktarımın eşdeğerlik sağlayabilmesi için hayati bir öneme sahiptir. Sözcük birleşmelerinin en dikkate değer ve yekûn oluşturan kısmını eş dizimler oluşturur. Newmark (1991), çeviri eyleminde çevirmenin karşılaştığı en büyük zorlukların dil bilimsel olmadığını, eş dizim ve deyim gibi sözlüksel olduğunu belirtir. Ona göre eş dizimler ve diğer kalıp dil birimleri çevirmenin özellikle ilgilenebileceği gereken sözlük unsurlarıdır. Eş dizimler hem kendi tabiatı açısından hem de lehçeler arası eşdeğer ve yalancı eşdeğer çiftlerinin olması açısından ister diller arası ister dil içi çeviride olsun çevirmenin dikkat etmesi ve üzerinde durması gereken unsurlardır. Zira yalancı eşdeğer sözcüklerin bilhassa eş dizim yapılarında ortaya çıktığı görülmektedir.

Bir dilin söz varlığı farklı unsurlardan oluşur. Türkçenin söz varlığı içinde temel söz varlığı ve terimlerin yanı sıra genellikle deyim, atasözü, ilişki sözler (kalıp sözler), ikilemeler ve doldurma sözlere yer verilir (bk. Aksan, 1996). Aksan'ın belirttiği “deyim, atasözü, ilişki sözler (kalıp sözler), ikilemeler ve doldurma sözler” birer kalıplaşmış dil birimi ya da sözcük birleşmesi unsurudur. Bir dilin söz varlığı büyük oranlarda sözcük birleşmelerinden oluşur. Söz varlığı içerisinde ilk bakışta tek sözcükten oluşan unsurların metinlerde çok daha fazla yer tuttuğu düşünülebilir. Ancak araştırmalar durumun hiç zannedildiği gibi olmadığını gösterir. Fellbaum (2007: 2) *çok sözcüklü ifadelerin* (multiword expression) zihinsel sözlüğün (lexicon) önemli bir parçasını oluşturduğunu ve dil bilimsel yansımalarının da oldukça yaygın olduğunu belirtir. Pawley ve Syder (1983: 205) konuşma dilinde bir konuşmanın

kurduğu cümlelerin küçük bir kısmının yeni dil bilimsel üretim olduğunu, kullanılan ifadelerin önemli bir bölümünün ezberlenmiş (memorized) ve sözlükselleşmiş (lexicalized) cümle ve sözcük birleşmelerinden ibaret olduğunu dile getirir. Pawley ve Syder'e göre (1983: 215-16) dilin söz varlığının çok büyük bir bölümü sözcük birleşmelerinden oluşur; bunların önemli bir kısmını ise yarı-türetimsel ya da yarı-sözlükselleşmiş unsur adını verdiği eş dizimler (collocations) teşkil eder. Bu bakımdan eş dizimlerin bir dilin söz varlığı içinde en dikkat çekici unsurlar olduğu ve en büyük kısmını oluşturduğu ileri sürülebilir. Wood'a göre (2015: 11) bir dildeki sözcüklerin yaklaşık %80'i kalıp dil birimleri ile gerçekleşir ve bir metnin %50'den fazlası kalıplaşmış sözlerden (formulaic sequences) oluşur. Yine Hill (2000: 53) "Eş dizimler niçin önemlidir?" sorusunu yanıtlarken eş dizimlerin dilin tahmin edilebilir ya da aşına olunan alanı oluşturduğunu, zihinsel sözlüğün sözcük birleşmeleri kapasitesinin çok yüksek olduğunu, öyle ki okunulan, yazılan, söylenen ve duyulan her şeyin %70'inin eş dizimlerden oluştuğunu ileri sürer. Sinclair (2000, 1991) de sadece dil bilgiselliği ya da türetimselliği ifade eden açık seçme ilkesine (open choice principle) göre metin oluşturulamayacağına, deyim ilkesinin (idiom principle) belirleyici olduğu eş dizimsel sınırlılıkların metin oluşturmadaki önemine dikkat çeker ve eş dizimsel yapıların sözcük birleşmeleri içindeki oranıyla ilgili sözcük birlikteliklerinin yaklaşık %80'inin eş dizimsel kullanımları ifade eden deyim ilkesine (idiom principle) göre seçildiğini ileri sürer. Cowie'ye göre (1992) sadece deyim ve sınırlı eş dizimsel yapıların gazete haberleri ve makalelerindeki oranı %40 civarındadır.

Bir sözcük birleşmesi olarak eş dizimler bir dilin söz varlığının en yaygın ve önemli öğeleri arasında yer almasına karşın Türk lehçelerinin mukayeseli söz varlığı incelemelerinde pek dikkate alınmadığı, söz varlığı araştırmalarında çoğunlukla deyim ve birleşik sözcük gibi diğer kalıp dil birimleri içerisinde değerlendirildiği ve görmezden gelindiği görülür. Oysa eş dizimler birçok yönüyle deyimlerden ve birleşik sözcüklerden ayrılır. Eş dizimlerin hem söz varlığının diğer unsurlarından ayırt edilmesi hem de yakın ve uzak Türk lehçelerinde eşdeğer ve yalancı eşdeğer eş dizimlerin tespit edilmesi önem arz ediyor. Türkçenin eş dizimsel söz varlığının mukayesesi hem iki dilli sözlükçülük faaliyetlerinde hem de Türk lehçeleri arası metin aktarımında araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Karşılaştırmalı eş dizimlilik araştırmaları ve lehçeler arasında eşdeğer ya da yalancı eşdeğer eş dizimlerin belirlenmesi metin aktarımında düşülebilecek hataların önüne geçebilecek ve doğru aktarımın yapılmasını sağlayacaktır. Yalancı eşdeğer sözcüklerin çoğunlukla eş dizimsel yapılarda olması yalancı eşdeğerliğin ortaya çıkışında eş dizimliliğin büyük rolü olduğunu göstermektedir. Bu, yalancı eşdeğerliğin eş dizimler bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Eş dizimsel yapılar bütün olarak dikkate alınmadığında araştırmacıların birçok eş dizimdeki sözlüksel unsuru göndergesel anlamıyla değerlendirip eşdeğer aktarma yapma ihtimali çevirinin doğası gereği çok olasıdır (Newmark,1991). Eş dizimde eş dizimin bileşenlerinden biri sözlüksel anlamı dışında, özel bir anlamda kullanır ancak bu anlam gerçek anlamıyla kullanılan diğer diğer sözlüksel bileşenlerle ancak ortaya çıkar. Bu durum eş dizimsel yapıların bütüncül olarak alınmasını ve anlamlandırılmasını gerektirir.

Bu çalışmada Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi söz varlığının dikkat çekici kalıp dil birimlerinden fiil eş dizimleri tespit edilmiş, sözlük-çıkışlı yöntemle karşılaştırılmıştır. Her iki lehçedeki fiil eş dizimleri biçimsel ve anlamsal eşdeğerlik açısından değerlendirilmiş ve eşdeğer eş dizimler belirlenmiştir. Eş değer eş dizimlerin tespiti ve eşdeğerlik koşullarının belirlenmesi Türk lehçelerinin karşılaştırmalı eş dizim sözlüğü hazırlıkları için bir adım olarak görülmektedir. Araştırma sınırlı eş dizimlerle sınırlandırılmıştır. Araştırmada Azerbaycan Milli İlimler Akademisinin neşrettiği 4 ciltlik *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı* ve Türk Dil Kurumu'nun *Güncel Türkçe Sözlükü* kullanılmıştır.

1. Eş Dizimlilik

Sözcükler dil denen dizgede dil bilgisi kurallarına ve anlam bilimsel seçme sınırlılıklarına göre dizimlenir. Ancak bu, sözcüklerin dil bilimsel ve anlamsal koşullar uygun olduğu sürece her zaman birlikte aynı dizimde kullanılabilmesi anlamına gelmez. Sözcüklerin birlikteliği dil bilimsel ve anlamsal koşullar uygun olsa bile kimi sözlüksel normlar tarafından kısıtlanır. Bazı sözcükler bir dizimde birbiriyle daha sıklıkla kullanılırlar ve diğerlerine göre ayrıcalıklı bir konumdadırlar. Dil biliminde bir sözcüğün başka sözcüklerle kullanım sıklığı ve birleşim ayrıcalığı vardır. Bu sözlüksel normların oluşumuna dil bilimi yazın alanında *eş dizimlilik* (collocation) adı verilir. Eş dizimlilik bir dilde bir sözcüğün belirli ve sınırlı bir sözcük setiyle sıklık kullanımına bağlı olarak oluşmuş, genelleşmiş, ön üretimli, nispeten donuklaşmış, alışagelmış kalıp dil birimlerini ifade eder. Anlam bilimsel seçme sınırlılıkları ve dil bilgisi kuralları zemininde bir araya gelen, iki veya daha fazla sözcükten oluşan bir eş dizimde dil bilgisi ve söz diziminin dışında sözcüklerin sıklıkla birlikte kullanılmasından kaynaklanan *eş dizimsel sınırlılıklar* (collocation restrictions) meydana gelir. Bu sınırlılıklar eş dizimin dil bilgiselliği için birer sözlüksel kullanım normuna dönüşür (Doğan, 2016).

Eş dizim sınırlılıkları, *eş dizimsel düzey* (collocational level), *sözcüksel düzey* (lexis), *deyişsel birliktelik sınırlılıkları düzeyi* (locutional cooccurrence restrictions) gibi dilin söz dizimi ve anlam bilimi temel düzeylerinin dışında ayrı bir dil düzeyinde gerçekleşir (bk. Firth 1957, 1968; Halliday 1966; Allerton 1984). Dilin bu düzeyinde fiil eş dizimlerinin fiil unsurunun anlam özelleşmesine uğradığı anlam bilimsel bir süreç yaşanır. Bunun sonunda Firth'in (1957) *eş dizimsel anlam* (meaning by collocation) adını verdiği anlamsal bir oluşum gerçekleşir. Bu süreç sözcük biliminde *sözlükselleşmeden* (lexicalization) bir önceki evre olup *genelleşme ya da kurumsallaşma* (institutionalization) aşamasını karşılar (Bauer, 1983). Özelleşmiş anlam sınırlı eş dizimlerin en başat özelliklerinden biridir. Sınırlı eş dizimler bir sözcük birleşmesidir ve sözlükselleşme sürecinde puslu alanda yer alır. Deyimleşme çizgisinde aşamalanmış sözcük birleşmeleri dört ayrı sınıfta değerlendirilir: *Serbest* (free combinations), *sınırlı eş dizimliler* (restricted collocations), *değişmeceli deyimler* (figurative idioms), *yahın deyimler* (pure idioms).

Serbest Birleşmeler

Serbest birleşmeler, dil bilimsel açıdan iyi biçimlenmiş, her iki bileşenin de gerçek anlamda ve özerk olduğu, bileşenlerinin birbirinin anlamını etkilemediği sürece başka unsurlarla sınırsız biçimde değiştirilebildiği, birleşmenin henüz genelleşmediği, anlamsal olarak açık olduğu iki ya da daha fazla sözcükten oluşmuş birleşmeleri ifade eder: su/ çay/ kahve/ içki/ şarap/ rakı/ süt/ ayran vs. + içmek; eve/ odasına/ otele/ şehre/ otogara/ garaja/ stada vs. + gitmek/ varmak/ ulaşmak/ yaklaşmak/ hareket etmek/ yürümek vs. Serbest birleşmelerin derlemde kullanım sıklığı yüksek seyredebilir. Örneğin içmek fiilinin su, çay ve kahve isimleriyle derlemdeki birlikte kullanım sıklığının çok yüksek olduğu görülür. Ancak bu onların genelleşmiş ve ön üretimli olduğu anlamına gelmez. Serbest birleşmelerin derlemde sıklığının yüksek çıkmasının sebebi, onların ifade ettiği olay durumlarının hayatımızda çok büyük yer işgal etmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Serbest birleşmeler, (sınırlı) eş dizimler gibi bağlamdan bağımsız ve ön üretimli yani daha önceden zihinsel sözlüğe bir bütün olarak kodlanmış, kullanıma hazır yapılar değildirler. Derlemde sıklıklarının yüksek olması onları genelleşmiş ve ön üretimli yapmasa da daha ileride eş dizim için güçlü birer aday yapar. Serbest birleşmeler genel olarak yeni oluşumları, tek seferlik birleşmeleri ve sıra dan birleşmeleri de içine alır. Yeni oluşumlar edebi metinlerde ortaya çıkan yaratıcı birleşmelerden oluşabilir: süreci + çalıştırmak; duygularını + onarmak vs. Serbest birleşmeler

bu nitelikleriyle anlamsal sınırlılıklar ve dil bilgisinin türetim kurallarına göre elde edilen birer birliktelik kullanımı (co-occurrence) olarak değerlendirilebilir.

Sınırlı Eş dizimlilik

Sınırlı eş dizim genel olarak bileşenlerinden birinin gerçek anlamda, diğerinin özelleşmiş anlamda kullanıldığı, bileşenlerinin eş ya da yakın anlamlı veya anlamsal olarak ilişkili başka unsurlarla değiştiriminin keyfi olarak kısıtlandığı genelleşmiş sözcük birleşmelerini ifade eder. Sınırlı eş dizimler, fiisel eş dizimlilik açısından değerlendirildiğinde gerçek anlamda kullanılan unsurun isim; özelleşmiş anlamda kullanılan ise fiil olduğu sözcük birleşmeleridir: zorluk/ güçlük + çekmek/ yaşamak. Özelleşmiş anlamda kullanılan unsur yani fiil ya mecazi ya teknik ya da dilbilgiselleşmiş bir anlam ifade eder. Bir birleşmenin sınırlı eş dizim olabilmesi için ya unsurlarından birinin özelleşmiş anlamda olması ya unsurlarının değiştirim sınırlılığının olması ya da her iki durumun birlikte söz konusu olması gerekir. Özelleşmiş anlam ve sınırlı değiştirim sınırlı eş dizimleri serbest birleşmelerden ayıran en belirleyici ölçütlerdendir. Bağlamsal eş dizimler de bileşenlerinden birinin anlamsal olarak özelleştiği ve değiştiriminin kısıtlandığı birleşmelerdir ancak özelleşmiş anlamın ve değiştirim sınırlılığının durum bağlamına bağlı olması sınırlı eş dizimleri onlardan ayırır. Sınırlı eş dizimlerin değiştirim sınırlılığı ve anlam özelleşmesi durum bağlamından değil unsurlarının sözlüksel bağlamından ve anlamsal ilişkilerinden ortaya çıkar. Sınırlı eş dizimler dilin doğal ve akıcı olmasını sağlayan, ön üretimli ve kullanıma hazır yapılar olmasına karşın deyimler gibi anlamsal birlik oluşturmaz. Bu açıdan sınırlı eş dizimler tümüyle analiz edilebilir birleşmelerdir, yani bütünü anlamı bileşenlerinin anlamından rahatlıkla elde edilebilir. Buna karşın bileşenlerinden birinin özelleşmiş anlamda olması sınırlı eş dizimlerin anlamsal açıdan yarı açık bir birleşme olmasına yol açar.

Değişmeceli deyimler sınırlı eş dizimlerin taşıdığı bütün özellikleri taşır ancak sınırlı eş dizimlerden farklı özellikleri vardır. Değişmeceli deyimlerin anlamı bileşenlerinin anlamının toplamından elde edilemeyen bir anlam birliği ifade ederken sınırlı eş dizimlerin anlamı analiz edilemez bir anlam birliği oluşturmaz, bileşenlerinin anlamından sınırlı eş dizimin anlamına rahatlıkla ulaşılabilir. Değişmeceli deyimlerin anlamı bileşenlerin anlamının ifade ettiği anlamın dışında apayrı bir anlam birliği oluşturduğundan sınırlı eş dizimlerden anlam açıklığı açısından da farklılaşır. Değişmeceli deyimlerin aynı zamanda gerçek anlamını da muhafaza etmesi analiz edilebilirlik açısından onları sınırlı eş dizimlere yaklaştırır. Ancak metaforla oluşmuş mecazi okumanın aslı ve yaygın olması onları anlamsal açıdan kapalı bir sözcük birleşmesi yapar. Değişmeceli deyimler ayrıca özelleşmiş anlam ve sınırlı değiştirim özellikleri açısından da sınırlı eş dizimlerden ayrılır. Değişmeceli deyimler her iki bileşeninin de anlam özelleşmesine uğradığı ve değiştirim sınırlılığının çok katı olduğu birleşmelerdir. Buna karşın sınırlı eş dizimler bileşenlerinden yalnızca birinin anlam özelleşmesine uğradığı, değiştirimin ise iki yönlü ve daha geniş olabildiği sözcük birleşmeleridir.

Yalın Deyimler

Yalın deyimler deyimleşme ölçeğinin en sonunda bulunan değiştirim olanağı en katı, anlamsal kapalılığı en yüksek, anlamsal birliği olan, analiz edilemez sözcük birleşmeleridir. Değişmeceli deyimlerle birçok yönü aynı olmasına karşın ifade ettiği anlamın oluşmasında etkili olan kaynak ve metaforik ilişki tahmin edilemediğinden değişmeceli deyimlerden analiz edilebilirlik açısından ayrılır. Değişmeceli deyimler ayrıca hem mecazi hem de gerçek anlama gelebilirken yalın deyimler yalnızca mecazi anlamlarıyla kullanılabilir. Örneğin gaza basmak hem “harekete geçirmek veya hızını artırmak için motorlu taşıtın gaz pedalına basmak” gerçek anlamıyla hem de “bir işi hızlandırmak” mecaz

anlamıyla kullanılabilir. Söz konusu mecaz anlamın gerçek anlamdan metafor yoluyla elde edildiği anlaşılır. Bu, değişmeceli deyimın kaynağını, dolayısıyla da analiz edilebilir olduğunu göstermektedir. Ancak aynı durum sinek avlamak ve küplere binmek deyimleri için söz konusu değildir. Gerçek ve mecaz okuma söz konusu olmadığı gibi deyimın kaynağına ulaşmak ve anlamın hangi metaforik ya da metonimik ilişkiyle oluştuğunu anlamak da zordur.

Bu çalışmada Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde isim+fiil kuruluşunda olan eşdeğer ya da kısmi eşdeğer eş dizimlerin neler olduğu belirlenmek suretiyle fiil unsurlarının söz konusu lehçelerde hangi sözlüksel yapıda hangi eşdeğer özelleşmiş anlamıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte eş dizimsel yapıların bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Kimi çalışmalarda eş dizimsel yapıların fiil unsurunun özelleşmiş anlamda olmasından dolayı çoğunlukla yalancı eşdeğer olarak değerlendirildiği görülür. Ancak bu unsurların eş dizimsel yapı dikkate alınmadan değerlendirilmesi yanlış değerlendirmelere varılması sonucunu doğurur.

2. Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Fiil Eş Dizimleri

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki isim+fiil kuruluşunda olan, biçimce farklı anlamca tam ya da kısmi eşdeğer kabul edilecek eş dizimlerin iki farklı yapıda olduğu söylenebilir.

- i) İsim unsuru aynı fiil unsuru farklı eş dizimler. Bu eş dizimlerde fiilin her zaman için sözlüksel yapıya özgü özelleşmiş bir anlamının olduğu söylenebilir. Eş dizimin anlamı isim üzerine inşa edildiği için isim unsurunun ortak olması bu eş dizimlerin çoğunlukla anlamca eşdeğer eş dizim olmasını sağlamıştır. Fiil unsurunun sadece bulunduğu sözlüksel yapıya özgü özel bir anlamı olması eş dizimin anlamını isim unsurunun anlamına çoğunlukla hapsetmiştir. Bir fiil eş dizimin bütüncül anlamının isim unsurunun anlamıyla eşit olduğu söylenebilir. Fiil eş dizimlerinde fiil sözlüksel anlamını yitirir ve yümlerici ya da katkısız bir unsur görevinde kullanılır. Bu isim unsuru ortak fiil eş dizimlerinin anlamca eşdeğer olmasını sağlamaktadır.
- ii) Fiil eş dizimlerinin diğer bir türü ise fiil unsurunun çoğunlukla aynı ancak isim unsurun değiştiği eş dizimlerdir. Bu eş dizimlerde isim unsuru farklı olmakla birlikte anlamsal olarak aynı kavram alanı içinde yer alan eş ya da yakın anlamlı sözcüklerden oluşur. İsim unsurunun ses ve şekil olarak farklı olmasına karşın anlamsal açıdan aynı ya da yakın olması bu sınıftaki eş dizimlerin de eşdeğer ya da kısmi eşdeğer olmasını sağlamıştır. Bunların aynı eş dizimin iki lehçedeki farklı kullanımları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir makalenin sınırlarını aşacağından bu sınıftaki eşdeğer eş dizimlere bu çalışmada verilmemiştir.

Eş dizimlerin biçimsel farklılıklarına karşın isim unsuru temelinde oluşan anlamsal eşdeğerliği eş dizimlerin sözlüksel tanım, örnek ve açıklamalarıyla verilmek suretiyle betimlenmiştir. Fiil unsuru değişen fiil eş dizimleri mukayeseli şekilde verilirken fiillere koşut olarak dil bilimsel eş dizimlerinin de farklılaştığı, fiil unsurunun gerek duyduğu durum eklerinin değiştiği rahatlıkla izlenebilmektedir. Eş dizimlerin oluşumunda kimi zaman metaforik süreçler etkili olduğundan hangi eş dizimde hangi metaforik yapı ve düşüncenin ortak ve temel olduğu da rahatlıkla görülebilmektedir.

Tablo 1’de Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde isim+fiil kuruluşunda olan fiil eş dizimleri sözlük-çıkışlı bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Azerbaycan Türkçesi söz varlığındaki fiil eş dizimleri Azerbaycan Milli İlimler Akademisinin neşrettiği 4 ciltlik *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*’nden tespit

edilmiştir. Azerbaycan Türkçesi söz varlığında yer alan ve sözlükselleşmiş fiil eş dizimlerinin Türk Dil Kurumu'nun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde biçimsel eşdeğer karşılıklarının olup olmadığı araştırılmıştır. Karşılaştırmalı inceleme sonunda Azerbaycan Türkçesindeki fiil eş dizimlerinin Türkiye Türkçesinde birebir biçimsel karşılığının yer almadığı görülmüştür. Her iki lehçedeki fiil eş dizimleri biçimsel ve anlamsal eşdeğerlilikleri açısından mukayeseli bir şekilde Tablo 1'de sunulmuştur. Bu mukayeseli tablodan Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde fiil eş dizimlerinin biçimsel eşdeğerliliğinin oldukça düşük seyrettiği anlaşılmıştır. Fiil eş dizimlerinin isim unsurunun çoğunlukla ortak, fiil unsurunun ise değiştiği görülmüştür. Bu, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki fiil eş dizimlerinin biçimsel açıdan yarı ya da kısmî eşdeğer oldukları şeklinde yorumlanabilir. Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki fiil eş dizimlerinin birebir biçimsel eşdeğer karşılıkları olmamasına rağmen tam ya da kısmî anlamsal eşdeğer eş dizimlerin oranının çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun her iki lehçedeki fiil eş dizimlerinin isim unsurunun ortak olmasından ve eş dizimin bütüncül anlamının isim unsuruna dayanmasından ileri gelir. Fiil eş dizimlerinin anlamı isim unsurunun anlamı üzerine inşa edilmiş olduğundan fiilin her zaman eş dizime özgü, özelleşmiş bir anlamı bulunmaktadır. Bundan ötürü Azerbaycan Türkçesindeki fiil eş dizimlerinin Türkiye Türkçesindeki anlamsal eşdeğer eş dizimleri isim unsuru ve anlamı üzerinden sağlamaya çalışılmıştır. Bu, fiil eş dizimlerinin anlamsal eşdeğerliğinin söz konusu lehçe sözlüklerinde verilen tanım, açıklama ve örneklerin aynen alınarak karşılatırılmasını gerektirmiştir. Türk lehçelerinin eş dizimsel söz varlığının belirlenmesi kadar bu söz varlığının sağlam sözlükçülük yöntemlerine dayanan bir sözlüğünün de yapılması gerekir. Türk lehçelerinin fiil eş dizimlerinin belirlenmesi devam niteliğinde hazırlanması düşünülen *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Eş Dizim Sözlüğü* için ilk adım ve deneme niteliğinde küçük bir girişim olarak görülebilir. Böyle bir çalışmanın aynı zamanda hem Türk lehçelerinin söz varlığını ve inceliklerini ortaya koyacağı hem de lehçeler arası iki dilli sözlüklerin hazırlanmasında ve çeviri faaliyetlerinde araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

İki yakın lehçede isim unsuru ortak fiil unsuru değişken fiil eş dizimleri Tablo 1'de sunulmuştur.

TABLO 1

ağzını saxlamaq – Danışmamaq, cavab verməmək, söz qaytarmamaq, pis söz söyləməkdən çəkinmək.	ağzını tutmaq Boşboğazlık etmemek, kötü söz söylememek; bir konuda arzu edilmeyen düşüncelerin açığa çıkmasını susarak önlemek.
axşam eləmək – Axşama qədər keçinmək, axşama qədər qalmaq, axşamlamaq, günü keçirmək.	akşamı bulmaq (etmək) Akşamlamak, günü bitirmek: <i>Halk baharları ve yazları, dobmalarla, helvalarla gidip akşamı eder, şen şatır dönerlermiş.</i> -S. M. Alus.
ara düzəltmək – Barışdırmaq, vasitəçilik etmək, arada əlaqə düzəltmək.	arayı yapmak Arasını bulmak.
ara sazlamaq – B a x ara düzəltmək.	arasını (veya aralarını) bulmaq Araları bozulmuş iki kişiyi uzlaştırmak, barıştırmak: <i>Emine ile aralarını bulmaya çalışacağımı söyledi, delikanlının gönlüne biraz ümit serptikten sonra çekildi gitti.</i> -H. E. Adıvar
arası dəymək. Cavad xanla İraklinin arası açıldığı üçün İrakli Cavad xanı götürüb yerinə Rəhim xanı keçirmək istəyirdi. Çəmənzəminli.	arası (araları) açılmək (açık olmak, bozulmaq) Arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak: <i>O ara garajcı ile de araları açıldığından tiyatroculuk oyununu bırakıp dergicilik oyununa geçtiler.</i> -H. Taner.
baş qırmaq (məc.) – Fırıldaq işlətmək, aldatmaq, tovlaıyb almaq. Dağlıb çöllərə açdı hərə bir növ kələk; Qırxdı xalqın başını hər biri misli-dəllək. S.Ə.Şirvani.	başının altından çıkmək Birinin hilesiyle yapılmak: Sağ elinin çevik bir hareketiyle başındaki tülbendi çekip aldı. -N. Cumalı.
baş mindirmək – Bax başa çıxarmaq.	başına çıkarmək Şımartmak, çok yüz vermek.
beynini doldurmaq – Birinə bir şey və ya şəxs haqqında çoxlu deyib inandırmaq (yalnız mənfə mənadada). [Səlim bəy]	beynine girmək Herhangi bir konuda birisini yönlendirmek, ikna etmek.

əvvəlcə pristavı evinə çağırıb onun puç beynini lazımı qədər doldurmuşdu. H.Nəzərli.	
boğazı biçilmək – Boğazından şey getməmək. Bu xəbərdən sonra xəstənin vəziyyəti xarablaşdı, boğazı biçildi, iştahası kəsildi. Mir Cəlal.	boğazına dizilmək Üzüntü, kəy v.b. sebeplerlə isteksiz yemək, iştahı kəsilmək.
boğazı qovuşmaq – Boğazının yolu tutulmaq, nəfəs ala bilməmək. Boğazı qovuşub, su da içə bilmir.	boğazı düğümənmək Üzüntüden boğazı tıkanmaq: Ses, ciğərlərdə biriken havanın boğaza çarpması deməkdir. - Ö. Seyfəttin.
boğazı tutulmaq – Boğulan kimi olmaq, danışa bilməmək, səsi çıxmamaq (qeyzdən, hirsdən, ağlamaqdan və s.-dən). Sübhənverdizadə od tutub yanır, qışqırmaq, haray salmaq istəyir, ancaq boğazı tutulur, ağzı kilidlənir. S.Rəhimov.	boğazı düğümənmək Üzüntüden boğazı tıkanmaq.
boyun tutmaq – Razi olmaq, qəbul etmək.	boyun eymək İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmaq: <i>Para bulabilmek için ya bir tarafa boyun eymeli ya öbür tarafla birləşmeli idik.</i> -F. R. Atay.
canını qoymaq . Canını əsirgənməmək. Can qoymaq – müqəddəs bir iş uğrunda canından keçmək, özünü fəda etmək. And içirik bu dəryəyə, bu dağa; Əcdadımız can qoyduğu torpağa. R.Rza. [Böyük xanım:] ..Müharibədə can qoyan adamın balasını nöş belə gözümçixdiyə salmışınız? B.Bayramov. can çürütmək – b a x can qoymaq. [Əhməd:] Mən on beş il qara gün içində can çürüdüb təhsil alım, sonra da bu canımı, bu biliyimi qurban verim? A.Şaiq. [Tamaşa qarı oğluna:] Axı hökumət yolunda can çürütmüşəm. Plan plan dahnca doldurmuşam. Ə.Əbülhəsən.	canından keçmək Ölmək için hazır olmaq: <i>Millət her ne zaman isterse uğrunda canından geçmeye hazırım.</i> -H. C. Yalçın.
cana gətirmək (doydurmaq) – 1) Təngə gətirmək, bıqdırmaq, bezikdirmək, usandırmək. [Xortdan:] İblisi cəhənnəm əhli bir növ cana gətirmişdi... Ə.Haqverdiyev. [Babək:] Xəlifə və sarayın hədsiz-hesabsız vergiləri hamını cana gətirib... M.Rzaquluzadə; 2) dirçəltmək, diriltmək, canlandırmaq. Güllə sənəz nəzər etsəm, gətirər canə məni. S.Ə.Şirvani. İşqlər yayılır burdan hər yana; Su cana gətirir boz torpaqları. H.Hüseynzadə.	canından bezmək (bıkmək veya usanmək) Ölümü göze alacaq kadar sıkıntı içinde olmak: <i>Artık doğrusu bendeniz canımdan bıktım.</i> -M. Ş. Esendal.
canına döşəmək – Bərk danlamaq, təhmətləmək, tənqid etmək. O ki var canına döşədilər.	canına okumək tkz. Berbat ve perişan etmək: <i>Sabaha kadar canına okur, gün ağardı mı zavallıyı ter içinde perperişan bırakır gider.</i> -E. Şafak.
canını çürütmək – 1) B a x ürəyini çürütmək; 2) boş yerə zəhmət çəkmək, çalışmaq. Canını dişinə tutaraq (tutub) – könülsüz, həvəssiz, istəmədən, özünü məcbur edərək. [Səməd] canını dişinə tutub, bacısını və Zeynəbi Nadinin yanına apardı. B.Talıbh. [Topuş]. gözlerini yumub açdı və canını dişinə tutaraq, özünü başısağrı Nərgizin ayaqlarına atmaq istəyirdi ki.. birdən səksənib divar üstündə dikəldi. Ə.Məmmədخانlı. [Şofer:] Müxtəsəri, canımı dişinə tutub, birtəhlərlə özümü qayığa saldım. M.Rzaquluzadə.	canını dişinə almak (takmək) Her tehlikeyi göze alarak işe girişmek: <i>Öyleyse niye uğraşyoruz, canımızı dişimize takmışız, sen, ben, Ali, Yel Musa?</i> -Y. Kemal. Bütün gücünü harcayarak yapmak.
cəmdəyinə döşəmək – B a x canına döşəmək ("can"da). Əminə.. Sonanın tutunluğuna əhəmiyyət verməyib onun cəmdəyinə döşəyirdi. Ə.Əbülhəsən. [Möhlətov:] Yaxşı danışan uşaqlardan bir-ikisini də kənara çəkib öyrədirəm. İclasda o ki var Heydərovun cəmdəyinə döşəyərəm. Mir Cəlal.	canına okumək tkz. Berbat ve perişan etmək: <i>Sabaha kadar canına okur, gün ağardı mı zavallıyı ter içinde perperişan bırakır gider.</i> -E. Şafak.
cibinə qoymaq – Mənimləmək, cibləmək, özü üçün götürmək. [Qaçaq Nəbi] ..fəqir kəndlilərin töycülərini özlərinə qaytarıb, zənginlərin töycüsünü cibinə qoyurdu. E.Sultanov.	cebine indirmək (atmək) Hakkı olmadığı haldə parayı kendine mal etmək.
çimdik götürmək (almaq) – Çimdikləmək. Molla heç bir söz deməyib, Teymura yaxınlaşır. Onun böyründən möhkəm bir çimdik götürür. "M.N.lətif".	çimdik atmək (basmək) Çimdikləmək: <i>Kadınlar halay çeken işçi kadınları göstere göstere gülüşüp birbirlerine çimdik attı.</i> -L. Tekin.
daban almaq – Qaçmaq, götürülmək, yüyürüb getmək. Xoruzoğlu kağızı cibinə qoyub daban almış və enişlərdə xoruz kimi qanadlanmışdı. S.Rəhimov. Daban aldı müxalifin	tabanları kaldırmək Koşarak kaçmak: <i>Ziver sanki canı çok yanmışçasına -Vay anam- diye bir çığlık kopardı ve tabanları kaldırıp kaçıyor gibi yaptı.</i> -Y. K. Karaosmanoğlu.

qoşunu. M.Rahim. Uşaq: – Sağ olun, – deyib, əlindəki kağıza baxa-baxa daban almaq istəyəndə müavin çağırdı. Mir Cəlal.	tabanları yağlamak <i>alay</i> Uzak bir yere yayan gitmeye hazırlanmaq, hızlıca koşmaq, kaçmaq: <i>En iyisi, çantayı da tabancayı da atıp tabanları yağlamaktı.</i> -T. Buğra.
dəhşət vermək – dəhşət oyandırmaq Dəhşət ifadə etmək, vahimələndirmək. [Orxan:] Allah, Allah, yenə çatıldı qaşlar; Dəhşət verir qartalvari baxışlar. H.Cavid.	dəhşət saçmaq Ortalığa korku vermək: <i>Oyun, okuyanı hiçbir tarih kitabının etkilemeyeceği kadar kuvvetle Fransız İhtilali'nin amansız, dəhşət saçan günleriyle karşı karşıya bırakır.</i> -N. Cumalı.
dəhşətə gətirmək (salmaq) – Bərk qorxu oyatmaq, dəhşətləndirmək. Katibin kabinetindən gələn xəbərlər Sabitovu dəhşətə gətirdi. S.Şamilov. 2. Bu cür bir hiss doğuran hadisə, vəziyyət, mənzərə (bu mənada çox vaxt cəm şəklində işlənir). Bu nizələr, bu süngülər muzeylərdə pas tutacaq; İnsan oğlu yaratdığı dəhşətləri unudacaq. S.Vurğun. Əsirlilik – dəhşətlərin ən böyüyü idi. Ə.Əbülhəsən. 3. Faciə, çıxılmazlıq. Öz vəziyyətinin dəhşətini hiss etdi.	dəhşətə düşürmək Çox korkutmaq, dəhşətə kapılmasına sebep olmaq: <i>Korkunc jestlerle yaptığı kara bulut tasvirleri bizi yeniden dəhşətə düşürdü.</i> -R. N. Güntekin.
dərd gəlmək – Bax dərd olmaq.	dert olmaq (kesilmək) Bir kimse veya olay sıkıntı vermek: <i>Artık açıkça mahallenin başına dert olmaya başlamış.</i> -Y. N. Nayır. <i>Nereden buraya gelmiş, âlemin başına dert kesilmişti.</i> -R. H. Karay.
dərdə batmaq – Bir şeyin fikri, qaygısı ilə məşğul olmaq, bir şeyi özünə dərd etmək. Bu gecə Kosa dünyanın dərdinə batdığı halda, .. pişik kefə batmışdı. S.Rəhimov.	dert etmək (edinmek) Bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak.
dərd(in)ə qalmaq – Birinin dərdini, fikrini çəkmək, birinin qeydinə qalmaq, haqqında düşünmək. Əsrlərdən bəri, illərdən bəri; Dərdinə qaldığım yerdir bu yerlər. M.Müşfiq. Dərdindən dəli (dəli-divanə) olmaq – bax dərdindən ölmək. Dərdinə yanmaq – yazığı gəlmək, halına acımaq.	dərdinə yanmaq Kendi durumuna üzülme: <i>Göz göz oldu yüreğim, gözlerinin derdinden.</i> Halk türküsü.
dərdini təzələmək – Yaddan çıxmış acı bir hadisəni yadına salaraq ruhi iztirab vermək, dərdləndirmək, kədərləndirmək.	(birinin) dərdini deşmək (depreştirmek) Dərdini hatırlatıp yenidən üzülmesine yol açmaq.
diqqət vermək – Fikrini bir şeyə yönəltmək, bir şey üzərində cəmləşdirmək, bir şeyə diqqətlə baxmaq, fikir vermək. Diqqət yetirmək – diqqət vermək. [Süleyman] birdən Gülçöhrəni görüb diqqət yetirir. Ü.Hacıbəyov. Mən bu laqeyd insana diqqət verib baxırdım. M.S.Ordubadi. Qonum-qonşu Rübabə ilə Fatmanın danışığına diqqət yetirirdilər. Mir Cəlal.	dikkətini toplamak Duygu ve düşünceyi bir konu veya yapılan iş üzerinde yoğunlaştırmak: <i>Dikkətini topladı, yürüyən insanlara daha bir titizlikle bakmaya başladı.</i> -O. Aysu.
dili büdrəmək – Danışarkən çaşmaq, yanımaq, səhv danışmaq, bir söz əvəzinə başqa söz demək.	dili sürçmək Konuşma sırasında kelimeleri yanlış söylemek: <i>Bir dil sürçmesi sonucu, bu tartışmayı yarım saat kadar yürütmüşüm.</i> - S. İleri. İstenmeyen bir konudan söz etmək
dili gəlməmək – 1) Deyə bilməmək, tələffüz edə bilməmək, danışa bilməmək, danışmaq iqtidarında olmamaq. İmran kişi necə qəzəblənmişdisə, söz deməyə dili gəlmirdi. M.Hüseyn; 2) b a x dili dönməmək. Güman ki, Şirinxanımın indi qızına bir çox şeylər deməyə dili gəlmirdi. Mir Cəlal. Dili gicişmək – bir şey demək istəmək.	dili dönmək Bir sözü doğru, düzgün söylemeyi becerememek: <i>Üstelik ben dilim dönmezken armağan ettiğim çiçeklerle konuşmuyor muyum?</i> - R. Mağden. Amacını iyi anlatamamak .
diş itilmək – 1) Qisas, intiqam almaq, əvəz çıxmaq üçün səbəb aramaq, hazırlanmaq; 2) bir şeyə göz dikmək, ələ keçirməyə hazırlanmaq.	(birine) diş bilemək Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hincini gösterir bir durum almak: <i>Temiz, aydınlık, hayran ve sinsî, alaycı, diş bileyici yüzler bir arada.</i> - N. F. Kısakürek.
diş salmaq – 1) Qocalmaq (heyvanlar haqqında); 2) süni diş qoymaq. Həkim onun dişlərini saldı.	dişləri dökülmək Yaşlanmaq, ihtiyarlanmaq.
dostluq qatmaq – Dost olmaq, dostluq etmək, dost olmağa çalışmaq.	dostluk etmək Yakınlık kurmak, dost gibi candan davranmaq: <i>Lokanta müşterisi hanımlardan kendi kendine tanıştığı, konuştuğu, dostluk ettiği hanımlar var!</i> -M. Ş. Esendal.
düyün salmaq – Dolaşmaq salmaq, pırtlaşdırmaq, düyünləmək. Kor düyün – açılması çətin olan düyün. 2. Ağac, kol budağının gövdəyə, yaxud yarpağın zoğa birləşdiyi yer. Ağacın düyünləri. Taxtada çox düyün var, rəndələmək çətinidir.	düğüm vurmaq Düğümlemek, parasını pintilik ederek saklamak, biriktirmek.

Yarpağın zoğa birləşdiyi yerinə düyün deyilir. Palıd ağacının düyünləri. 3. məc. İlişik, həlli çətin məsələ, zor iş, dolaşlıq.	
eybinə gəlmək – Özü üçün eyib saymaq, utanmaq, sıxılmaq, xəcalət çəkmək. [Ömər:] Doğrusu, mənim eybinə gəlir deyəm. N.Nərimanov.	ayıp kaçmaq Argo uyğun düşmemək: <i>Daha ne sözlər ki açıqlayamam burada, ayıp kaçar.</i> - M. Seyda.
əbədi yuxuya getmək , Gözlərini əbədi yummaq	əbedi uykuya dalmak Ölmək: <i>Bu mezarıda iki harp ve aile kahramanı ebedi uykusuna dalmıştı.</i> - A. Gündüz
əbədiyyətə qovuşmaq – Əbədi olmaq. “Ölüm” sözünün nə demək olduğunu bilməyən Girdman iğidləri vuruşma meydanında yıxılıb həyatla vidalaşarkən “əbədiyyətə qovuşdu” deyərdilər. M.Hüseyn.	əbediyete intikal etmək Ölmək.
əksini almaq dan. – Fotoşəklini çəkmək. 4. sif. Tərs, inad, höcət. Çox əks adamdır, dediyindən əl çəkmir.	Aksetmek -e, -den Bir işıq veya bir şəkil düz ve parlak bir yüzeye çarpıp orada aynen görünmek, yansımak: <i>Ve aynaya akseden alın kırıışığında / Ölümü hatırlarız solgun mum ışığında</i> -H. F. Ozansoy
əl aparmaq – əl uzatmaq , əl atmaq . [Axund:] Axı, belə müsəlmançılıq olmaz, .. axır qurana da əl apardın? C.Cabbarlı.	el (veya elini) uzatmak Birindən bir hakkı almaya kalkışmaq: <i>Ne var ki niye bizim lokmamıza el uzatırlar?</i> - A. İlhan Yardım etmək: <i>Sözü geçecek, en umulmadık bir zamanda kendine el uzatabilecek bir adam olmadığı nereden belli?</i> - R. N. Güntekin
əl çatmaq – Əldə edilməsi mümkün olmaq, ələ gəlmək.	ele gelmek Tutulabilmek: <i>El var, titrer durur, el var yumuk yumuk / El var pençe olmuş, el var yumruk</i> - Z. O. Saba. Bebek kucağa alınacak kadar büyümüş olmak: <i>Elimdeki bütün parayı bu eve yatırdım.</i>
əl gəzmək – Əl toxunmaq, əl dəymək. Aşiq Ələsgər məsti aldı. Baxtı gördü ki, zalım oğlu ələ tikib ki, ələ bil heç üstündə əl gəzməyib; iki göz görək tamaşa eləyə. “Aşiq Ələsgər”.	eli deęmek Bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmaq: <i>Elim deęmişken bir açıklamada bulunayım.</i> - H. E. Adıvar.
əl üzmək – Ümidini kəsmək, daha gözləməmək. Əzizim gedər, qalmaz; Axar su gedər, qalmaz; Vəfalı əlin üzmez; Vəfasız gedər, qalmaz. (Bayatı). Vidadi ortaboylu, çalsaqqal, .. çox dindar və dünyadan əl üzmüş bir adam idi. Çəmənəmimli. Üç aydır ki, ormanların arasında yataraq; Əl üzmüşdür vətəmindən, millətindən Gəray bəy. S.Vurğun. Həmin vaxtdan əl üzmüşdü hamı buruqdan. Ə.Cəmil. Əl verir – bəsdir, yetər, kifayətdir. Əl verir, başqa söz danış.	el çekmek Vazgeçmek.
əl vurmaq – 1) Toxunmaq, dəymək. Hər şeyə əl vurur. Kitablara heç əl vurmamışam. – Bağında bax narınca; Əl vurma saralınca. (Bayatı); 2) Qarışmaq, girişmək, toxunmaq, müdaxilə etmək. Sən bu işə əl vursan, mən qarışmayacağam; 3) Əl çalmaq. Əl vurun, cərgə durun; Sonadır, yaylağa gəlir. Aşiq Nəcəf. Döyüşçülər ayağa qalxaraq əl vurur: – Xalqımıza bizim təşəkkür və salamımızı yetirin! – deyə qışqırırlar. M.İbrahimov; 4) b a x əl basmaq. Gülzarına Quran deyə əl vurdum; İnanmadın niyə, gülmədin yəni. Ə.Cavad.	eli deęmek Bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmaq: <i>Elim deęmişken bir açıklamada bulunayım.</i> - H. E. Adıvar.
əldə gəzdirmək – Həddindən artıq əzizləmək.	(birini) el üstünde tutmak Bir kimseyə çox saygı və sevgi göstərmək: <i>Ama azdır sanatçılara saygı göstərenler, onları el üstünde tutmak isteyenler.</i> -S. Birsəl.
əldə qoymaq – Üzdə, əl çatan yerdə qoymaq, əl altında, hazır vəziyyətdə saxlamaq. Gedəndə açarı əldə qoy.	elde tutmak Sahibi olsun olmasın bir mal mülkiyeti altında bulundurmaq, zilyet olmaq.
əldən vermək – Davam etdirər bilməmək, saxlaya bilməmək. Təşəbbüsü əldən vermək. Bayrağı əldən vermək.	elden gitmek Bir şeyi yitirmək, o şeyden yoksun kalmak: <i>Kahramanlığı yurdum meyve veren tek dah / O da elden giderse nereye başvurmal?-</i> F. N. Çamlıbel
ələ gəlmək – Əldə edilmək, hasil olmaq. Ancaq iki il o mahalda quraqlıq keçdi, əkindən heç bir şey ələ keçmədi. B.Talıblı. Ələ gətirmək – əldə etmək, ələ keçirmək, nail olmaq.	elde etmek Bir şeye sahip olmak: <i>El var, titrer durur, el var yumuk yumuk / El var pençe olmuş, el var yumruk</i> - Z. O. Saba.

Demək olar ki, behiştə vədə olunan ləzzətlərin hamısını Tiflisdə qışda ələ gətirmək olar. C.Məmmədquluzadə.	Bir kimseyi kendi hizmetinə almak veya kendinden yana çekmek: <i>Elimdeki bütün parayı bu eve yatırdım.</i>
əli kəsilmək – Məhrum olmaq. Əli qalxmaq (adətən inkar formasında işlənir) – b a x əli gəlmək. [Pirverdi Camal bəyə:] Üç min deyil, on min də olsa, heç kimin əli qalxmaz sizin canınıza qəsd etsin. N.Vəzirov.	el çekmek Vazgeçmek: <i>El var, titrer durur, el var yumuk yumuk / El var pençe olmuş, el var yumruk</i> - Z. O. Saba.
əli qıymaq – Əli getmək, rəva görmək, əsirgəmək, qıymaq. Əlim qıymır ki, bu ağacları kəsim. Əli qoynunda – məyus, məəttəl, çarəsiz, naçar bir halda.	eli gitmek Bir şeyi kavramak, tutmak istemek: <i>El var, titrer durur, el var yumuk yumuk / El var pençe olmuş, el var yumruk</i> - Z. O. Saba.
əlinə salmaq – Əldə etmək, tapmaq, ələ keçirmək, ələ gətirmək. [Hacı Murad:] Qırx il küllüng çalıb bir cüzi pul əlimə salmışam. S. S. Axundov.	ele geçirmek Yakalamak: <i>Hele onu bir elime geçireyim, görürsün, burnundan getireceğim.</i> - H. Topuz. Sahibi olmak: <i>İstanbul'u ele geçirmek için bu muharebeye girdiklerini ilan etmekten başka bir şey yapamadılar.</i> - Ö. Seyfettin. Gizlenmek istenen bir şeyi elde etmek.
əllərini daraqlamaq – Əl barmaqlarını bir-birinə keçirmək. Əllərini düyünləmək – əllərinin barmaqlarını bir-birinə keçirərək düyün halına gətirmək. ..Alagöz tir-tir titrəyib əllərini düyünlədi. S.Rəhimov.	el bağlamak Saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak, namaza durmak. <i>Durup el bağlayalar yâran saf saf</i> – Baki.
əl-ayaq eləmək (etmək) – 1) Tərpənmək, hərəkət etmək, səy göstərmək, yubanmaq, cəld tərpən-mək. Bir əl-ayaq eləsək, işin camı alınar. – Bədəlovun taqımı doğrudan da ələ əl-ayaq elədi ki, Mədədov onları görəndə təəccübdə qaldı. Ə. Əbülhəsən; 2) Tapmaq, əldə etmək. Zəhmət çək, mənə bir paket əl-ayaq elə. Mir Cəlal.	eli ayağı (olmak) Birinin yardımcısı (olmak), her işine yarar (olmak).
əli-qolu açılmaq – Geniş fəaliyyət göstərməyə imkan tapmaq, manəəldəndən azad olmaq. Amma ərə gedəndən sonra .. [Tükəzbanın] əli-qolu daha da açıldı və gəzib dolanmağı daha da artıdı. B. Talibli əl-qol açmaq – b a x əli-qolu açılmaq . Yenə ayağa qalxıb əl-qol açdı və süzə-süzə Beyrəyə sarı gəlməyə başladı. M.Rzaquluzadə. Əl-qol atmaq – 1) Çapalamaq; 2) Həyəcanla, əsəbi halda danışmaq, əl-qolunu oynatmaq, özündən çıxmaq. Nə əl-qol atırsan? – [Səfər:] O yan-bu yana əl-qol atma, ay Xəlil. S.Rəhman.	eli ermek Yapabilmek, ulaşabilmek: <i>Zaman zaman, şiirin ne olduğunu elimin erdiği, gücümün yettiği kadar anlatmaya çalıştım.</i> - O. V. Kanık. Bir işi yapmak için zaman bulabilmek.
ət asmaq – Bişmək (qaynamaq) üçün əti qazanda od üstünə qoymaq. Q “ət gəlmək – bədənin yaralanmış yerinin üstü ətlə örtülmək, sağalmaq, yarası qapanmaq.	et bağlamak Şişmanlamak, yara kapanmaq.
ət basmaq – Çox kökəlmək, ətlənmək. [Firidun] uzunboylu, canlı və bütün boynunu ət basmış Hikmət İsfahanini diqqətlə süzdü. M.İbrahimov. Ətə dönmək – süstləşmək, keyləşmək, atilləşmək, hərəkət edə bilməyəcək bir hala gəlmək. Ətə gəlmək – bir qədər kökəlmək. Ətə gətirmək – kökəltmək. ətə-cana (ətə-qana) dolmaq – bir qədər kökəlmək, yaxşılaşmaq, sağlamlaşmaq. ..Səkinə otuz yaşına çatmışdı, ətə-cana dolmuş, gözəlləşmiş, gərdənli bir qadın olmuşdu. M.İbrahimov. ətə-cana (ətə-qana) gətirmək – bir qədər kökəltmək, sağlamlaşdırmaq, canlandırmaq.	et bağlamak Şişmanlamak, yara kapanmaq. et tutmaq Et bağlamak: <i>Ye de biraz et, can tut.</i> - R. H. Karay.
əti çimçişmək – 1) İyrənmək, çiyrənmək. [Əşrəfin] əti çimçişdi, bu rütubətli zirzəmidə qalmağı şəninə sığdırmadı, ayağa durub qapını sındırmaq və birbaş yataqxanaya yollanmaq istədi. İ.Şıxlı; 2) ürpərmək. Yağışın suyu [Seymurun] boynuna, bədəninə süzülür, əti əti tökülmək – 1) arıqlamaq, zəifləmək; 2) xoşagəlməz bir iş, hərəkət və s. qarşısında özündə iyrənclik, xəcalət hissi duymaq. O danışanda adamın əti tökülür. ət tökmək – çox arıqlamaq. Ətdən düşmək – arıqlamaq, zəifləmək. Ətdənqandan olmaq – çox arıqlamaq, zəifləmək. İ.Məlikzadə.	eti kemiğine yapışmak Çok zayıflamak.
əziyyət çəkdirmək – Əziyyətə məruz etmək, əziyyət, əzab çəkməsinə səbəb olmaq, əziyyət vermək, məşəqqət çəkdirmək. Çəkdirir çox bizə əziyyətlər; Həm verir xeyli-xeyli zəhmətlər.	eziyet vermek Zahmet çektirmek.

A.Səhhət. Əziyyətə salmaq – narahat etmək, zəhmət vermək, əziyyətə düşməsinə səbəb olmaq. Əziyyətə saldığım üçün üzr istəyirəm. – [Böyükxanım:] Bu elm sizi narahat etmər, bir az da atanız kimi əziyyətə salar. M.S.Ordubadi.	
farağat oturmaq – Dinc oturmaq, heç kəsə işi olmamaq, pis işlərdən əl çəkmək. [Camal bəy:] ..Ağa İsmayıl bəy, farağat otur, bəsdir şərərət. N.Vəzirov.	feragət etmək (veya göstərmək) Hakkından vazgeçmək, El çəkmək: <i>Beni çıkardığı tahtımdan arzumuyla feragət edeceğim.</i> - R. H. Karay.
fırıldaq gəlmək (düzəltmək, işlətmək) – Kələk işlətmək, dolab gəlmək, biclik işlətmək, hiyləbazlıq eləmək, badalaq qurmaq. Mən az görməmişəm badalaqları; Mən fırıldaq gələn o alçaqları! S.Vurğun. [Ataş:] Mən bilirdim, [Veysəlgili] əvvəl axır belə fırıldaq düzəltməli idilər. Ə.Vəliyev. 2. dan. Fırıldaqçı mənasında. Fırıldaqın biridir. – [Fərrux Natiqə:] Ədə, sən başdanayağa fırıldaqmışsan ki! B.Bayramov.	fırıldak çevirmək (veya döndürmək) İsteğini elde etmək için hileli yollara başvurmak: <i>Anasının gözü kardeşi, işi gücü fırıldak çevirmək.</i> - A. İlhan
fikir aparmaq (götürmək) – 1) Bir şey, hadisə haqqında fikir etmək, fikirləşmək, fikrə getmək, fikrə dalmaq, düşünmək. Fikir məni apardı, heykəl kimi dayandım. M.Rahim. Qız danışdıqca məni fikir aparırdı. M.İbrahimov; 2) Təşvişə düşmək.	fikir edinmək Kanaat sahibi olmak <i>Ama ben, bir kitap üzerine bir fikir edinmek istedim mi o kitabı kendim okurum.</i> - N. Ataç
fikir götürmək – Fikrini məşğul etmək, fikrə qərç olmaq, təşvişə, narahatlığa səbəb olmaq. Ənuşirəvanı fikir götürdü, çünki onun heç övladı olmayırdı. (Nağil).	fikir yormak Bir konuda çok düşünmek. zihin yormak Bir konuda çok düşünmek, kafa yormak.
fikrindən keçirmək – Xəyalən yadına salmaq, xəyalından keçirmək, təsəvvürünə gətirmək. Düşündü yazıqlar gələn boranı; Keçirdi fikrindən dağı, aranı. H.K.Sanlı. İdris bütün bunları bir anda fikrindən keçirirən alman tankı artıq komanda məntəqəsinə yaxınlaşmışdı. Ə.Məmmədşanlı. Fikrindən keçmək – 1) xəyalından keçmək, xəyalən yada salmaq, arzulamaq. Göy üzündə görür-görməz hilalı; Keçər fikrimdən yarın xəyalı. H.Cavid; 2) fikrən bir şeyi arzulamaq, ürəyindən keçmək. Aşiq Ələsgərin fikrindən keçdi ki, bu gözələ bir tərif desin. “Aşiq Ələsgər”.	(birinin) fikrini çəlmək Kandırmaq, düşüncesini dəyişdirmək, ikna etmək: <i>Belki bir yolunu buluruz da kızın fikrini çeleriz, diyormuş.</i> - S. F. Abasiyanik
fikrini azdırmaq – Azdırmaq, karıxdırmaq. Mən yolumu azmadım; Mənə “Az!” deyənlərin; Fikrini azdırmışam. B.Vahabzadə.	(birinin) fikrini çəlmək Kandırmaq, düşüncesini dəyişdirmək, ikna etmək: <i>Belki bir yolunu buluruz da kızın fikrini çeleriz, diyormuş.</i> - S. F. Abasiyanik.
fors elmək (satmaq, atmaq) – b a x forslanmaq. [Şahsənəm:] Məşədi İbadın arvadı Püstə əllərini belinə qoyub bizə fors atırdı. S. S. Axundov. Mayıs yenə də lovğalandı və fors satır kimi cavab verdi. Ə.Vəliyev.	forsu olmak Bir konuda saygınlığı, gücü, söz geçirirliği bulunmak.
fürsəti bada vermək – Bax fürsəti əldən buraxmaq. Ey könül, fürsəti bada vermə, gəl; Gün keçir, ay keçir, il yaman gedir. M.Rahim.	fırsatı kaçırmak Elverişli durumdan yararlanamamak: <i>Fırsatı kaçırmadım, hakkında malumat topladım.</i> - R. H. Karay.
geri götürmək – 1) Dala almaq verdiyini istəyib almaq. Kitabını geri götürdü; 2) məc. Dedişi sözdən, vədindən dönmək.	geri göndermek Geldiği yere göndermek, iade etmek: <i>Eteğim gayet fena olmuş, terziye geri gönderdim.</i> - M. Yesari
geri oturmaq – Geri çəkilmək. Yağı geri oturdu. – [Düşməni] hər dəfə öz qara qanı içərisində boğulub geri otururdu. Ə.Məmmədşanlı.	geri çekilmek Karıştığı bir işi sürdürmekten veya sürdürənlər arasında bulunmaktan vazgeçmək.
gözdən itmək – Görünməz olmaq, görünməmək, yox olmaq, tez çıxıb getmək. Novruzəli bu sözləri deyəndən sonra gözdən itdi. C.Məmmədquluzadə. Yolun ortasında özünü günə verən koramallar səs eşitdikdə sürünüb qalınlıqda gözdən itirdilər. İ.Şıxlı.	gözden kaybolmak Ortadan çekilmek veya görünmez olmak, kaybolmak: <i>Vakta ki gece mehtaba çıktılar. Senihe ile Faik Bey uzun bir müddet gözden kayboldular.</i> - Y. K. Karaosmanoğlu
gözdən salmaq – 1) Etina etməmək, unutmmaq, yaddan çıxartmaq. Bir qədər keçəndən sonra musiqiyə olan həvəsim o qədər azaldı ki, başbəlali tütəyi bilmərrə gözdən saldım. C.Məmmədquluzadə. Aydın qələbəsinin bu cür gözdən salınmağına dözüdü. M.Hüseyn; 2) Uzaqlaşdırmaq, kənar etmək. Ələsgəri gözdən salma irəgə; Necə dözüüm belə dərdu	gözden çıkarmak Bir mal, para, değer yargısı vb. maddi veya manevi varlığın elden çıkarılmasını kabul etmek.

fərağa? Aşiq Ələsgər. Gözə gətirmək – mövhumi təsəvvürə görə guya baxışı ilə ziyan vurmaq, bəlaya salmaq. Uşağı gözə gətirmək. Mal-qaranı gözə gətirmək. – [Qarı:] Eh, oğlumı gözə gətirdilər. S.Vəliyev.	
gözləri batmaq – Bax gözləri çuxura düşmək. Acından, soyuqdan çıxır donqarı; Batıb gözləri, rəngi olub sapsarı. Ə.Nəzmi; // zəifləmək, taqətdən düşmək. Şahsuvar tərəfə patron boşaltdı; Qüvvədən düşərək gözləri batdı. S.Vurğun.	
gözləri böyümək – Təəccübdən, heyrətdən, qorxudan gözlərini iri açmaq. Gözləri böyüdü sanki vəhşətdən; Qamaşdı o yüksək mədəniyyətdən. Şəhriyar.	gözləri yuvalarından (veya evindən) fırlamak (veya uğramak) Korku, öfke və təlaş gözlərindən belli olmaq: <i>Cüce rolünde halkı gülməkten katiltan sırtış, Rakım'ın bütün buruşukluklarını kaplamış, ayrıq gözleri evlerinden uğramış.</i> - H. E. Adıvar. <i>Bütün vücudu titriyor, gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oluyordu.</i> - L. Tekin.
gözü almaq – 1) Öyrəşmək, bələd olmaq, alışmaq. Atların xasiyyətini gözüm elə alıbdır ki, heç bir bədxasiyyət at fikrimə gətirə bilmirəm ki, onu iki-üç günün içində öyrədib faytona qoşa bilməyim. C.Məmmədquluzadə; 2) dan. Qalib gələcəyinə inamı olmaq, özünə arxayın olmaq. Səni gözüm alıb, oyunu udacağam; 3) müxtəlif şeylərin içərisindən birini bəyənib, xoşlayıb seçmək. Güllü parçanı gözüm aldı.	gözü alışmaq Önceden iyi göremədiği bir şeyi sonradan görür olmaq, Bir şey ilk etkisini yitirmek, yadırganmaz olmaq.
gözü (gözləri) böyümək – Təəccüb etmək, heyrətlənmək. Dürrənin gözləri daha da böyüdü.. S.Vəliyev. Gözü çıxmış, gözün çıxsın! (tökülsün) – “kor olasan”, “görməyəsen” mənasında qarğıış ifadəsi. Ustadlar ustadnaməni iki deməyib, üç deyər, biz də deyək üç olsun, yağların gözü tökülsün. “Qurbani”. Çıxaydı kaş gözüm, görməyəydi hicranın. X.Natəvan.	gözlərini belertmək Gözlərini akı çok görünecek biçimde açmaq: <i>Birisinin aşıklı maşuklu bir masal söylediğini işitti mi karşısında apışıp gözlerini belertiyordu.</i> - R. N. Güntekin.
gözü (gözləri) dikilmək (dikilib qalmaq) – Birinə baxıb durmaq, gözünü ayırmamaq, baxa-baxa qalmaq. Yuxusu da gecələr uçub ərsə çəkildi; Sübhə qədər gözləri şam çırağa dikildi. B.Vahabzadə. M.Hüseyn.	gözünü ayırmamak Bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak: <i>Ateşoğlu, bir yandan da gözlerini deniz yüzüne gelen ve yüzde suyu fokurdatan hava habbelerinden ayırmıyordu.</i> - Halikarnas Bahkçısı.
gözü (gözləri) pərdələnmək – B a x gözü (gözləri) qızmaq. [Ceyniz:] Hirsədən ikisinin də gözləri pərdələnilib bir-birinə hücum etməyə başladılar. Çəmənəzəminli.	gözü (gözləri) dönmək Aşırı bir istəğin, öfkənin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gəlmək: <i>Teşebbüs, hamle, gayret, aksiyon ne demektir, bu gözü dönmüş insanlardan öğrenmek lazım.</i> -N. F. Kısakürek.
gözü (gözləri) yumulmaq – Yatmaq istəmək. [Mozalanbəy:] Mənim gözüm yumulur və mürgüləyirəm. Ə.Haqverdiyev.	gözündən (veya gözlerindən) uyku akmak Çok uykulu olmaq: <i>Şilteye diz çökmüş, uyku akan gözlerini parmaklarıyla açıyor, uyumayayım diye ninni söylüyordu.</i> - R. N. Güntekin.
gücdən düşmək – 1) Gücünü, qüvvətini itirmək, gücsüzləşmək; 2) Etibarını, qüvvəsini itirmək. Gücdən salmaq – gücsüz etmək, taqətdən salmaq. Xəstəlik onu gücdən saldı. Gücü çatmaq – bir işi görə bilməyə qüvvəsi çatmaq, qüvvəsi daxilində olmaq; bacarmaq. Ananın, göz yaşından savayı heç nəyə gücü çatmırdı. M.Hüseyn. Gücü düşmək – b a x gücü çatmaq. İndi deyir görüm, o qüvvətli qolların gücü düşməyən hansı bir kamandır. M.S.Ordubadi. Gücdən düşmək – qüvvəti getmək, taqətdən düşmək, zəifləmək. Ustanın azarı günügündən şiddətlənirdi, bəzən zəifləşib gücdən düşürdü. Çəmənəzəminli. Gücü çatmaq – maddi vəziyyəti imkan vermək, bir işi görmək üçün pulu olmaq. [Veys:] Beş misqallıq şeyə gücümüz çatmır! Ə.Əbülhəsən.	gücü kesilmək Kuvveti, takati azalmak: <i>Yavaş yavaş gücüm kesiliyor, işte o zaman ağlamaya başlıyorum.</i> - N. Eray.
hesabı çürütmək – 1) Çatası pulu tamamilə verərək və ya alaraq haqq-hesabı qurtarmaq, hesablaşmaq; 2) Mübahisəli, davalı məsələni həll etmək. [Nəbi:] Hesabı çürüdək, bu son görüşdür. S.Rüstəm.	hesabı kapatmaq Her türlü ilişkiyi bitirmək, sona erdirmək: <i>Bir hesabı daha kapatmış olmanın gönül rahatlığıyla ıslık çalarak indim merdivenlerden.</i> -S. Dölek.

həsərət qoymaq – Arzusuna, istəyinə çatmağa, arzusu həyata keçməyə qoymamaq. Xan Əsliyə həsərət qoydun Kərəmi. “Əsli və Kərəm”.	hasret bırakmak Gerektiği anda bir şeyin yokluğunu hissettirmek: <i>Kış günü, çoluğu çocuğu battaniyeye hasret bırakıp hepsini topladım, balkonda yattım.</i> - M. İzgü.
həvəs oyanmaq – Marağ oyanmaq, arzu oyanmaq. [Oğlanın] zehmində bu adamı öyrənmək, onun sirlərini bilmək üçün böyük bir həvəs oyandı H.Nəzərli. Həvəsə düşmək (gəlmək) – bax həvəslənmək. ..[Qoşqar] kranın altında gölləndikcə ortasından xırdaca deşik açılıb burulğan kimi burulan suya baxdı və təzədən həvəsə düşüb qurşaqdan yuxarı soyundu. İ.Hüseynov. Həvəsə gətirmək (salmaq) – b a x həvəsləndirmək. Çaqqallar pusquda durdu; Həvəsə saldılar qurdu. M.Dilbazi. Həvəsi gəlmək (doğmaq) – bax həvəslənmək. Leylək Ələmdar çovğunun, azanın və zənglərin qat-qarış səslərinə qulaq verir, onda bir qarət həvəsi doğurdu. S.Rəhimov. [Pərşan:] Bağcamız nəyə desən dəyər, adamın həvəsi gəlir baxsın. M.İbrahimov.	hevesine düşmek Kuvvetle istemek: <i>Bir aralık büyük bir devlet adamı olmak hevesine düştüm.</i> - M. Ş. Esendal.
həvəsdən düşmək – Bir işi görməyi daha istəməmək, həvəsi, marağı soyumaq, daha həvəsi olmamaq. [Mahmud Sevincə:] ..Mən gündəngünə həvəsdən düşdüm. Z.Xəlil. Həvəsi soyumaq – bax həvəsdən düşmək. // Keçici, müvəqqəti, keçib-gedən arzu, meyil. O da bir həvəs idi, gəldi, keçdi. 2. Nəşə, zövq. Tərhan xanım böyük yaradıcılıq həvəsi içərisində idi. S.Rəhimov. Şeyda bülbül bir həvəsdə; Gözü yolda, könü səsdə. Aşiq Hüseyn.	hevesi kalmamak Şevki kırılmak, isteği kalmamak.
həyəcan keçirmək – Narahat olmaq, təlaş keçirmək, iztirab keçirmək, həyəcanlanmaq. Çərkəz, dostunun da həyəcan keçirəcəyini, bu xəbəri eşidən kimi əl-ayağa düşəcəyini və onun dərdinə şərik olacağını gözləyirdi. İ.Şıxlı. Teymur qaranlıqda qızın üzünü görə bilməsə də, onun həyəcan keçirdiyini hiss etdi. H.Seyidbəyli. həyəcana düşmək (gəlmək) – təşvişə düşmək, narahat olmaq, həyəcanlanmaq, iztiraba düşmək. Vəlihdə gəldikdə, gözəl qızın həyəcan içərisində üzdüyünü görəncə həyəcana düşmüşdü. M.S.Ordubadi. [Musa kişi] Firidunu görmədikdə həyəcana düşdü. M.İbrahimov. 2. Vəlvələ, çaxnaşma, küy. [Tərhan:] Bax, nədir o axın, yürüş, həyəcan? A.Şaiq. 3. Təhlükə, təhlükəli vəziyyət, həmin vəziyyəti bildiren signal. Həyəcan signalı döyüşçüləri ayağa qaldırdı. Ə.Vəliyev. 4. məc. Dalğalanma, kükrəmə, coşma, tüğyan. Dənizin həyəcanını sahilin sakitliyi əvəz eləmişdi. B.Bayramov. 5. Həyəcanla şəkildə zərf – həyəcan içində, həyəcanlı surətdə, coşqunluqla. Həyəcanla danışmaq.	heyecan duymak Heyecanlanmak. heyecana kapılmak Aşırı derecede heyecan, coşku duymak: <i>Ne zaman böyle büyük makineler görsem kolay kolay tarif edilemeyen bir heyecana kapıldığımı duyuyorum.</i> -B. R. Eyuboğlu.
hücuma keçmək – 1) Ansızın hücum etmək, hücumu başlamaq. Qoşunlar gecəyarı hücumu keçdilər. [Qətibə:] Rey qoşunu Qəzvin altına gəlmədən qabaq müharibəyə başlanmasın, hərəgah azərbaycanlılar hücumu keçərsə, müdafiə halında durmalısınız. M.S. Ordubadi; 2) Birinə qarşı müdafiədən hücumu keçmək. Ramazan hücumu keçib, usta Nemətin boğazını qurutmuşdu. M.Hüseyn. Hidayət açıq hücumu keçdi, qorxub çəkinmədi. B.Bayramov. // Ələ keçirmək, yaxud xəsarət yetirmək və s. üçün üzərinə atılma. Silahlı hücum. Canavarın qoyunlara hücumu. // Basqın. Quldurların hücumu. – Bu tədbir ilə mülki-İran taifeyi-biganənin hücumundan məhful qaldı. M.F.Axundzadə.	hücuma kalkmak Asker, siperden düşmana doğru fırlamak.
xatirində saxlamaq – Yadından çıxarmamaq, unutmamaq.	hatırında tutmak -de -de unutmamak.
xatirini istəmək – Sayğı, hörmət bəsləmək, əziz saymaq, yanında hörməti olmaq. [Mustafa bəy:] Bilirsən, Mirzə Kərim, mən sənə xatirini çox istəyirəm. Ə.Haqverdiyev.	hatır (veya hatırı) saymak Gerekli saygıyı göstermek.
xeşir dəymək (gəlmək) – Faydası olmaq, xeşiri olmaq. Axı, düzünü bilsəm, bundan mənə xeşir gələr ki, ziyan gəlməz. M.Hüseyn. [Qoşqar:] Soyuqanlı fikir mübadiləsi olmayan	hayrı dokunmak Yararlı olmak.

<p>yerdə heç vaxt ümumi işə xeyir dəyməz, yoldaş Əmirli. İ.Hüseynov.</p>	
<p>xeyir gətirməmək – Heç bir xeyri olmamaq, ziyan vermək, zərəri olmaq. [Rəhim xan Sitarəyə:] Dilin çox itidir. Hər halda ziyandan başqa sənə bir xeyir gətirməz. C.Cabbarlı.</p>	<p>hayır gelmemək Yararlı olmamak: <i>Sevmeden yapılan işten hiç kimseye hayır gelmez.</i> - B. R. Eyuboğlu.</p>
<p>intizar çəkmək – b a x intizar qalmaq. Aşiq saza nə qaldı? Ərzəm yazana qaldı; Bülbül intizar çəkər; Görək yaza nə qaldı? (Bayatı). İntizarında qalmaq, intizarını çəkmək – birini həsrətlə, yaxud niğarançılıqla gözləmək. [Leyla:] Bütün gün intizarında, gözüm həsrətdə qalmışdım. Ü.Hacıbəyov. İntizar olmaq – b a x intizar qalmaq. Oldular intizar bir saat yarım. H.K.Sanlı.</p>	<p>intizar etmək 1.Ekleme, gözlemek 2. İlenmek, beddua etmek.</p>
<p>ipini boşaltmaq (buraxmaq) – Sərbəstlik vermək, pis hərəkətlərinə göz yummaq, qabağını almamaq, başlıbaşına buraxmaq. Uşağın ipini lap boşaltmışan ha.</p>	<p>ipini koparmak Başıboş kalmak.</p>
<p>iş aparmaq – İş görmək, işləmək, çalışmaq, fəaliyyət göstərmək. İş apar, baş gedərsə, qoy getsin; Ad qalır, bəs deyilmə, millət ilə? M.Ə.Sabir. ..Bu günə iş aparmaq olmaz. Ü.Hacıbəyov.</p>	<p>iş görmək 1. İş yapmak: <i>Başüstünde bir ana işlerinizi görür veya çocuklarınızı doğurur, besler ve büyütür.</i> - F. R. Atay. 2. İş yapmaya uygun olmak.</p>
<p>iş aşırmaq – Düzəltmək, yoluna qoymaq, başa çatdırmaq, öhdəsindən gəlmək. Pəs elədə, yəqin, qılava bu işin üstünə düşüb, hər yolnan olmuş olsa, bu işi aşıracaq. C.Məmmədquluzadə.</p>	<p>işi kotarmak İşin üstesinden gəlmək.</p>
<p>işə salmaq – 1) Hərəkətə gətirmək, işlətməyə başlamaq, işlətmək. Nəbi cəld özüne bir səngər tapıb daldalanandan sonra, aynalı tüfəngi işə salır. “Qaçaq Nəbi”. Şofer maşını işə salanda motorun gurultusu top gülləsi kimi Rüstəmin başında partladı. M.İbrahimov.</p>	<p>işinə koyulmaq İşini yapmayı sürdürmək.</p>
<p>işə soyuq baxmaq – İşə laqeyd münasibət bəsləmək, məsuliyyətsiz yanaşmaq, səhlənkarlıq etmək.</p>	<p>soğuk durmaq İlgisiz, sevimsiz davranmaq: <i>Bu el soğuktu ve titriyordu.</i> - P. Safa.</p>
<p>işi avand olmaq – İşi uğurlu olmaq, işi baş tutmaq, arzusuna, məqsədinə çatmaq, işi müvəffəqiyyətli olmaq. [Yusif:] Sən də mənə tərəf cadu edərsən ki, mənim işim avand olsun. N.Nərimanov. İş başından aşmaq – həddindən artıq işi olmaq, bərk məşğul olmaq. İşi düz gətirmək – işi istədiyi kimi getmək, müvəffəqiyyət qazanmaq. işi düz olmaq – Heç bir əngəl, maneçilik olmamaq, hər bir şey istənilən qaydada olmaq. [Əsgər:] Allaha şükür, mal-dövlət hamısı var, .. bununla adamın işi düz olmur, ürəyi toxtamır. Ü.Hacıbəyov.</p>	<p>(birinin) işi rast gitmək Şans yardımıyla işi iyi, istədiyi gibi olmak.</p>
<p>işi düz gətirməmək – İşində müvəffəqiyyətsizliyə, çətinliklərə rast gəlmək, işi istədiyi kimi gətirməmək. Bu gün səhərdən Rüstəm kişinin işi düz gətirmirdi.. M.İbrahimov.</p>	<p>işi aksi gitmək İstenilen sonucu elde edememek.</p>
<p>iz itirmək, izi itirmək – Bir cinayətin, hadisənin, işin üstü açılmamaq üçün əlamət və nişanələrini yox etmək, ört-basdır etmək, gizlətmək. Buna görə də əhali öz qorxusundan küçədəki meyitləri toplayıb quyulara tökməklə izi itirmək istəmişlər. M.S.Ordubadi. izi itirilmək – yox edilmək, məhv edilmək, əlli-ayaqlı itirilmək. Camaatın halına ağlayan, onun dərdinə dərman axtaranların nəslə kəsilir, izi itirilirdi. H.Sarabski.</p>	<p>izini kaybetmək Bir kimse hakkında bilgi alamamak.</p>
<p>iz izləmək – izini axtarmaq. Çıxım gədəklərdən, izin izləyim; Ucalardan alçaqları gözləyim. “Koroğlu”.</p>	<p>iz sürmək 1. İzlemek, arkasından gitmek, takip etmek: <i>Sonradan onun da izini sürüp yerini buldum.</i> - Y. K. Beyatlı 2. Av sırasında hayvanın ayak izlerine bakarak gittiği yeri bulmaya çalışmak.</p>
<p>kef(in)dən qoymaq (eləmək) – Nəşədən, būsətdən, səfədən məhrum etmək, nəşəsini pozmaq.</p>	<p>(birinin) keyfini kaçırmak (veya bozmaq) Üzmək: <i>Ne istedin adamdan, dedi. Keyfini kaçırдын oruçlu oruçlu.</i> - H. Taner.</p>
<p>kef(ini) çəkmək – Şənlənmək, zövq almaq, vaxtını xoş, nəşə ilə keçirmək. Aparıb ver şərəbə, nuş eylə; Məst olub, kef çəkib, xüruş eylə. S.Ə.Şirvani. [Barat Şərifə:] Mən? Mən [Almazın] yanında kef çəkmişəm? C.Cabbarlı. Kef etmək (eləmək) – b</p>	<p>keyfini çıxarmak Bir şeyden iyice tat almak: <i>Pazarın keyfini çıkarmak için saat ona doğru villanın ucu deniz kıyısına varan bahçesine çıktı.</i> - S. Kocagöz.</p>

a x kef(ini) çəkmək. Ala gözlüm, səndən ayrı düşəli; Hicranın qəmiylə kef eyləmişəm. Aşiq Ələsgər.	
kefdən düşmək – b a x kefi pozulmaq. Kefi qarışmaq (qarışıq olmaq) – b a x kefi pozulmaq. Günlərin bir günü Ülkər Kövkəb xanımla kefdə idi. Birdən-birə onun kefi qarışdı. (Nağıl). Bəbir bəyin də kefi qarışıq idi. Mir Cəlal.	keyfi bozulmaq 1. Hastalanmaq. 2. Canı sıkılmək, rahatı kaçmaq.
kefi açılmaq – Şadlanmaq, könlü açılmaq, fikri dağılmaq, əhvali yaxşılaşmaq. Hovuza girən qaşqabaqlı çıxmazdı, qəmgin adam da oraya girsəydi, kefi açılardı. Çəmən-zəminli. Kefi durulmaq – 1) b a x kefi açılmaq. Kefin durulanda, könlün olanda; Bizə gələn ayaqların var olsun. Xəstə Qasım. ..Dağaların ağ köpükləri çoxalanda elə bil onun kefi durulub könlü açılır. M.Hüseyn; 2) keflənmək, nəşələnmək (içkidən). Məclis quruldu, keflər duruldu; Saqi dolandı, ruh təzələndi. “Koroğlu”. [Əliş Əzizə:] İştahan çəkirse, mən ölüm, bir vur; Vuranda adamın kefi durulur. Z.Xəlil.	keyfi gəlmək Neşələnmək.
kələk gəlmək – Yalan sözlərlə, hiylə ilə aldatmaq, fırıldaq işlətmək. [Nəbi:] Mehdiyin əlindən dad edər fələk; Naçalniklər mənə gəlirlər kələk. “Qaçaq Nəbi”. [Salamov:] Adə, .. sən də mənə kələk gəliresən? C.Cabbarlı. Kələk işlətmək – b a x kələk gəlmək. [Hacı Mehdi:] Hər nə kələyin var, işlət. Ə.Haqverdiyev. Molla Qasım anladı ki, belə camaatın içində hər nə ki, kələyi varsa, işlədə biləcəkdir. S.S.Axundov.	kelek atmaq <i>argo</i> Birisini beklemediği anda hile və dalavere yaparak zarara sokmaq.
kisədən getmək – Zərər dəymək, əldən çıxmaq. kisəsindən getmək – İtirmək, əldən çıxmaq. O, kisəmizdən getdi.	keseden yemek Herhangi bir üretim yapmadan, kâr elde etmeden, hazırda bulunan veya el altında olan varlığı harcamak.
kökü kəsilmək – 1) Tamamilə yox edilmək, məhv edilmək, puç edilmək; yox olmaq. Dostların əlilə bir tikan tək; Belə adamların kəsilər kökü. S.Rüstəm. kökündən vurmaq – 1) Dibindən kəsmək, görünməz etmək, yox etmək. Saçını kökündən vurmaq; 2) məc. Tutarlı söz demək, kəsərli cavab vermək. kökünü (yer üzündən) kəsmək – Tamamilə, bir daha törəməyəcək şəkildə yox etmək, məhv etmək. Yalnız bu yolu davam etdirməklə zülmün kökünü kəsmək mümkündür. M.S.Ordubadı. kökünü qazımaq – 1) Bax kökünü kəsmək. [Hacı Mehdi:] Allah sizin kökünüzü yerdən qazsın. Ə.Haqverdiyev.	kökünü kazımək Bir daha üreyemez duruma getirmək, hiçbir kalıntısını bırakmamak, yok etmek. <i>Bizimkilerin de amacı aynı / Doğan güneşle birlikte kökünüzü kazıyıp / Yeryüzünde bırakmamak izinizi.</i> - T. Oflazoğlu.
kölgə salmaq – b a x kölgələmək. Ağac kölgə salmışdı. – Az qala başım yetişə göylərə; Şax-budağım kölgə salıb hər yerə. M.Ə.Sabir.	gölge etmek 1. Işığa engel olmak 2. Engel olmak 3. Gereksiz yere rahatsız etmek: <i>Gölge etme, başka ihsan istemem.</i> – Diyojen.
kölgə salmaq məc. – Bürümək, əhatə etmək. Əcəl başımıza kölgə salmamış; Sizdən “can” eşidim, sizə “can” deyim. B.Vahabzadə.	gölge düşmək Bir şey üzerine karaltı inmek, üzerine gölge gəlmək.
qabını çatlatmaq – Həddini ötüb keçmək, cığırını aşmaq, daşib dağılmaq. Sirkə tünd olsa, öz qabını çatladar.	kabına sığmamək Duygularına engel olamayıp taşkın davranışlarda bulunmak: <i>Aynı yazar bu kabına sığamayan oyuncunun el, kol, yüz kıpırtılarını da şöyle dile getirir.</i> -S. Birsəl.
qan içdirmək – b a x qan uddurmaq. Aşiq Humay indi bu saat özündən çıxıb, yoryoxsulun başı üstündə qəmçi oynadan mülkədar balalarına qan içdirirdi. Qaçaq Nəbidən deyir, Həcəri tərifləyirdi. Ə.Vəliyev.	(birine) kan kusturmək Çok eziyet çektirmek: <i>Fakat sonra bana haftalarca kan kusturdunuz, dedim.</i> - R. N. Güntekin
qanad çalmaq – Qanad vurmaq, uçmaq. Asta qanad çalın qafil telləri; Hayıfdir, salarsız düzə, durnalar! M.P.Vaqif. Qanad çırpmək – uçmaq, qanadlanmaq.	kanat çırpmək 1. Uçmaq 2. Kanatlarını hareket ettirmek: <i>Komşunun kazları birikintilerde kanat çırpıp bağıırıyordu.</i> - R. Enis 3. Yeni bir başlangıç yapmak.
qapıdan qovmaq – Rədd etmək, qəbul etməmək, üz göstərməmək. [Dərviş:] Ay camaat, Allah xatirinə, gəliniz məni bu zalımın əlindən xilas ediniz. Qardaş, köməyə gələn olmadı. Yüyürdüm divan qapısına, “bizə dəxli iş deyil” – deyib, məni qapıdan qovdular. N.Vəzirov.	kapıdan çevirmək Geri döndürmək, kabul etməmək: <i>Fakat görücüleri de kapıdan çevirmeyi doğru bulmuyordu.</i> - H. E. Adivar.

qarşı getmək – Əksinə getmək, əleyhinə getmək, ziddinə getmək. Haqq nə deyir? Küfrə qarşı getməyiz; Nurdan çıxıb zülmət içrə itməyiz.. Şəhriyar.	(birinə) karşı gelmek 1. Başkaldırmak: <i>Acaba böyle bir meraka uymak perülere karşı gelmek midir?</i> - H. R. Gürpınar. 2. Birini karşılamak.
qəfəsə düşmək – Tutulmaq, girə keçmək, tora düşmək, ələ keçmək. Xan qəfəsə düşmüş vəhşi heyvan tək özünü o yanbu yana çürpür. Ə.Haqverdiyev.	kafese koymak argo aldatıp çıkar sağlamak: <i>O, ya birisini batırmak yahut da kafese koymak için ziyafet çekerdi.</i> S. F. Abasıyanık.
qəlbinə dəymək – 1) İncimək, pərt olmaq, qəlbə sınmaq; 2) İncitmək, ürəyinə toxunmaq, könülünü qırmaq. Biganə ilə gəzmə, dedim, qəlbinə dəydi; Cana, nə bilim, sən bu qədər dəymədüşərsən? Ə.Vahid Qəlbini sındırmaq – b a x qəlbinə dəymək 2- ci mənada. [Nizami] Fəxrəddin barəsində düşünür və onun qəlbini sındırdığı üçün peşmançılıq çəkirdi. M.S.Ordubadı. qəlbini qırmaq (incitmək) – bax qəlbinə dəymək 2-ci mənada.	kalp (veya kalbini) kırmak 1. Gönül kırmak: <i>Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi.</i> - H. E. Adıvar. <i>Hem benden haber bekleyen okuyucularımın hakkını yiyor, öteki genç okuyucularımın kalbini kırıyorum.</i> - O. V. Kamık.
qəlbini ovlamaq – Ələ gətirmək, diqqətini cəlb etmək, məhəbbətini qazanmaq, özünə məftun etmək. Operanın açılışı gecəsi istəklilər lojada əyləşdikləri zaman, Hədiyyə qət etmişdi ki, Kiçikxanın Nərimanın qəlbini ovlamışdır. Mir Cəlal.	kalbini çalmak Sevgisini kazanmaq, kendine âşık etmek.
qələm çalmaq – Yazmaq, yazıb tərifləmək. Yüz il qələm çalsam gözəl hüsnünə; Doyarmı eşqindən sadıq bir ürək? S.Vurğun.	kalem oynatmak 1. Yazı yazmaq: <i>Namuk Kemal'in tek başına kalem oynattığı alanlarda başyazarlar, fıkra yazarları, sanat eleştiricileri yetişir.</i> -N. Cumalı. 2. Bir yazıyı düzəltmək. 3) Bir yazıda dəyişiklik etmək.
qələm işlətmək – Yazmaq. Salık, mərsiyə şerinin geniş yayıldığı zamanda yaşamasına baxmayaraq, bu sahədə demək olar ki, qələm işlətməmişdir. (Qəzetlərdən).	kalem oynatmak 1. Yazı yazmaq: <i>Namuk Kemal'in tek başına kalem oynattığı alanlarda başyazarlar, fıkra yazarları, sanat eleştiricileri yetişir.</i> -N. Cumalı. 2. Bir yazıyı düzəltmək. 3. Bir yazıda dəyişiklik etmək.
qılınc vurmaq – Qılıncı vurmaq. [Hüsəməddin:] Mən Fəxrəddinlə bir cərgədə Azərbaycanın azadlığı uğrunda az qılınc vurmamışam. M.S.Ordubadı.	kılıç sallamak Kılıç ile dövüşmək, düşman üzerine kılıçla saldırmak. kılıç çalmak Kılıçla savaşmaq, kılıç ile öldürmək.
qırx bağla(t)maq – Xalq adətincə ölən adamın qırx günü tamam olandan sonra ehsan verib yas məclisini bitirmək.	kırkı çıkmak Doğumdan veya ölümdən sonra kırk gün keçmək.
qırxında yorğalamaq – Çox yaşlı olduğu halda, cavanlıq fikrinə düşmək, yaşına yaraşmayan hərəkətlərdə olmaq. qırx... – bu sayla əlaqədar olan bir sıra mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: qırxayaq, qırxillik, qırxgünlük, qırxdərəcəli.	kırkıdan sonra azmaq Yaşlandıktan sonra yaşına uymayan davranışlarda bulunmaq.
qiyamət eləmək (etmək) – 1) Çox böyük nailiyyət, müvəffəqiyyət əldə etmək, şöhrət qazanmaq, böyük fəaliyyət göstərərək hamının diqqətini özünə cəlb etmək. Səni meydanda görən kimsə desin namxuda; Eyləyibdir genə aləmdə qiyamət, Hadi.. S.Ə.Şirvani.	kıyamet gibi (kadar) Pek çok.
qoltuğu şişmək – b a x qoltuğunun altı şişmək. Padşah fərəhləndi ki, belə bir qulu var. Qonaqların yanında qoltuğu şişdi. (Nağıl).	koltukları kabarmak Kendine veya yakınlarına yapılan övgüden kıvanç duymak: <i>Memnun oldu, koltukları kabardı, sevinçle gözlerimin içine baktı.</i> - E. İ. Benice.
qulağa girmək məc. – Bir şey bilməyə, söz çəkməyə çalışmaq.	kulak kabartmak Belli etmemeye çalışarak dinlemek: <i>Karanlıkta, uyuyup uyumadığımı anlayabilmek için tüm seslere kulak kabartarak yanına uzandım.</i> -E. Şafak.
qulağına çatdırmaq – Bir sözü, ya xəbəri hər hansı bir vasitə ilə eşitdirmək, bildirmək, xəbər vermək. qulağına çatmaq – bir sözü, ya xəbəri hər hansı bir vasitə ilə eşitmək. Barxudanın yaxşı işlərindən danışılan sözlər qoruqçu Ağanın arvadı Bədirnisnin qulağına çatdı. Mir Cəlal.	kulağına gelmek 1) Kulağına çalınmaq. 2) Duymak.
qulağına əyilmək – qulağına söz demək. Anam mətbəxdə qurdalanırdı. Yanlayıb qulağına əyildim. Mir Cəlal.	kulağına söylemek Fısıldamak.
quyruqda qalmaq – Yubanmaq, geriyə düşmək, hamıdan geri qalmaq, bir işdə axırıncı yeri tutmaq. quyruqda sürünmək – 1) b a x quyruqda qalmaq; 2) öz fikri olmayıb başqalarının fikri ilə oturub-durmaq.	kuyruğa girmek Ayakta arka arkaya durulan diziyə girmek: <i>Ondan sonra kuyruğa girenler, abdesthaneyi dörder dönder kullanmaya koyuldular.</i> -Halikarnas Balıkcısı.

ləkə düşmək – b a x ləkələnmək 1-ci mənada. Dəftərinə Gülərin; Düşdü qara bir ləkə. M.Dilbazi. Ləkə salmaq – bax ləkələnmək 1-ci mənada. Şahsənəməm, sən də inan sözümə; Gözüm yaşı ləkə saldı üzümə. “Aşiq Qərib”.	(bir şeyi) leke etmek Lekelemek: <i>Çocuk giysisini leke etmiş.</i>
(üstünə) ləkə atmaq (vurmaq, yaxmaq) – Birinin namusuna, şərəfinə toxunacaq söz demək, böhtan atmaq, biabır etmək, olmayan şeyi ona isnad etmək. [Səməd:]	leke sürmek Birine onurunu sarsacak biçimde iftirada bulunmaq, suç yüklemek, lekelemek: <i>Annemi kiskanıyor, bana leke sürmek istiyor.</i> - H. E. Adivar
matəm saxlamaq – Yas saxlamaq, yasa batmaq. Mınlərə adam atom bombaları qurbanlarına matəm saxlayır. // məc. Yas, kədər, hüzn. Of, ana, Fitnəni görərsə Bəhram; Bizə matəm olar bu toy, bu bayram. A.Şaiq. matəm çəkmək – Yasa batmaq, kədərə qərç olmaq. Hər yer viran, səssiz, sanki matəm çökmüş çöllərə. A.Səhhət. matəmə bürünmək – bax matəmə batmaq. Bürünüb matəmə kəndlər və şəhərlər ölüdür; Elə bil, orda həyətlər, küçələr qan gölüdür. S.Rüstəm.	matem tutmak Yas tutmaq.
maya vurmaq – b a x mayalamaq 1-ci mənada. Qatığa maya vurmaq. 2. biol. Rüşeym, döl. Mayası pisdır. // məc. Əsas, əsil kök. Bu torpaqdır varlığımın mayası; Bu torpaqda alın təri tökmüşəm. S.Rüstəm.	maya çalmak Mayalanmayı sağlamaq.
meydan sulamaq – Hökmranlıq etmək, özünü hökmran kimi aparmaq, mənəm-mənəm demək. Ağacın dibində qanadlarını açib meydan sulayan çil-çil xoruzu [Qaraş]	meydan okumak Korkmadığını, çəkinmediğini açıqca bildirmək, kavgə və ya yarışmaya çağırmaq: <i>Hüləsa yüz türlü yüzmək bilir, dalgıçlara meydan okurdu.</i> - R. H. Karay.
meydan vermək – İmkan vermək, mane olmamaq, yol vermək, kömək etmək. [Bəhram:] Yox, verilməz buna meydan; Sarayın öz qanunu var. A.Şaiq.	meydanı (birinə veya bir şeye) bırakmak 1. Savunduğu şeyden vazgeçmək: <i>Çok güzel görünen bir şey var ki o da iki tarafın da meydanı bırakıp kaçmamalarıdır.</i> - M. Ş. Esendal 2. Yarışmadan çekilmek.
meydanı boş (xali) görmək – Heç bir manənin olmamasından istifadə etmək, istədiyini edə bilmək. Meydanı boş görmüsən? – Gördü meydanı adamdan xali; Hərər bir əzmə şitaban oldu. M.Ə.Sabir.	meydanı boş bulmak Kendisini engelleyecek kimse görmeyerek aşırı davranışlarda bulunmaq.
meyil göstərmək – Həvəs göstərmək, rəğbət etmək. Üç-dörd günün müddətində haman müntəxib olunan kəslər göründü və hamısı şurişə meyil və amadəlik göstərdilər. M.F.Axundzadə. Meyil salmaq – sevmək, istəmək, könül bağlamaq. Bir ildən artıqdır ki, [Gülşən] özü də bilmədən Eyvaza meyil salmışdı. Ə.Vəliyev. Meyli düşmək – b a x meyil salmaq. Mən aşiq, neylim sənə; Düşübdür meylim sənə; Mən dönsəm, üzüm dönsün; Sən dönsən, neylim sənə? (Bayatı).	meyil vermek 1. Eğilim sağlamak. 2. İlgi göstermek, gönül vermek: <i>Her dilbere meyil verme / Ya sevilir ya sevilmez</i> - Erzurumlu Emrah
məhəbbət bağlamaq (salmaq) – Sevmək, vurulmaq, eşq yetirmək. İlk zamanlar körpə ilə o qədər də maraqlanmayan ata yavaş-yavaş balasına məhəbbət saldı. Ə.Vəliyev. Məhəbbət bağlamaq – ürəkdən bağlanmaq, sevmək, istəmək. [Piri baba:] ..Ammə atanın qıza elə məhəbbət bağladığını görməmişəm. S.S.Axundov.	muhəbbət beslemek Sevgi duymak.
məqbul etmək – Qəbul etmək, bəyənmək, yaxşı hesab etmək. Əgər istəsəydi Allah, ki səni edəydi məqbul; Bizə verdiyi tək əlbət sənə həm verərdi pul-mul. M.Ə.Sabir.	makbule geçmek Çok beğenilmek, hoşə gitmek, işə yaramak: <i>O vakit o kış kıyamette / Ne kadar makbule geçer tath.</i> - B. Necatigil
minnət çəkmək – 1) Hörmət və yaxşılıq qarşısında özünü borclu bilmək. [Xoca Əziz:] İgid də igiddən çəkərmə minnət! “Koroğlu”; 2) b a x minnət götürmək. Minnet götürmək – edilən hörmətin, yaxşılığın və ya bəxşişin qarşısında özünü borclu bilmək. [Hacı Saleh:]	minnet duymak Birinin iyiliğine karşı kendini ona borçlu saymaq: <i>Bana karşı gösterilen bu güven ve sevgiden dolayı çok minnet duymama rağmen, siyasi hayata atılmak istemiyordum.</i> - H. E. Adivar
minnət götürməmək – Məqsəd güdən yaxşılığı və s. qəbul etməmək, ondan imtina etmək. O heç kəsdən minnət götürməz. – Sən indiyədək heç kəsdən minnət götürməyibsən. Ə.Haqverdiyev.	minnet etmemek Boyun eğmemek.
murada (muradına) yetmək (çatmaq) – Arzusu hasil olmaq, məqsədinə, diləyinə, kamına çatmaq. Saldıqca cavanlıqda keçən günləri yadə; Dərdim olur on qat; Yərəb	murat almak Dileğine kavuşmaq.

<p>yetərəm birdəmi dünyədə muradə? M.Ə.Sabir. Muradı hasil olmaq – b a x murada (muradına) yetmək (çatmaq). [Bəlli Əhməd:] Koroğlunun dəlilərdi imdadı; Qılınc çəkdi, hasil ola muradı. "Koroğlu".</p>	
<p>nəşəsi durulmaq (gəlmək) – Kefi açılmaq, şadlanmaq, sevinmək. Muzdurun .. danışıqları, Pərinin gülüşləri yavaş-yavaş Qumrunun nəşəsini duruldurdu. Ə.Əbülhəsən.</p>	<p>neşesini bulmaq Neşeli bir duruma gəlmək, neşelenmək.</p>
<p>nitqə gəlmək – Danışmağa başlamaq, dilə gəlmək. Nitqi açılmaq – danışmağa başlamaq, dili açılmaq. [Hacı:]</p>	<p>nutuk atmaq (veya çəkmək) Uzun, sıkıcı bir konuşma etmək veya özden yoksun bir söylev vermek: <i>Bir nutuk çəkməyə başlarken birdenbire yutkummuş, susmuştu.</i> - Y. K. Beyatlı</p>
<p>nitq irad etmək – nitq söyləmək. Edərək hər tərəfdə nitq irad; Xəlqi dəvətlə eylədik irşad. H.Cavid. Nitq söyləmək – kütləvi yerlərdə, yığıncaqlarda müəyyən məsələ ətrafında danışmaq, fikir söyləmək, çıxış eləmək.</p>	<p>nutuk vermək Bir konuda özel olarak hazırlanıp konuşmaq: <i>Kapıdan içeri bir adım attıktan sonra durdu, nutuk verir gibi elini sallayarak...</i> - R. N. Güntekin</p>
<p>oyun tutmaq – b a x başına oyun gətirmək ("baş"da). [Ağa Həsən:] Yaxşı, sənə mən bir oyun tutum ki, tamam dastanlarda deyilsin. M.F.Axundzadə.</p>	<p>oyuna getirmək Birini tuzağa düşürmək, aldatmaq: <i>Orada da Arif denilen hergele bizi oyuna getirdi.</i> -M. Ş. Esendal.</p>
<p>öpüş almaq – öpmək, busə etmək. Əzizinəm, al bundan; Yanaq bundan, xal bundan; Şeytan vəsvəsə verir; Dur bir öpüş al bundan. (Bayatı).</p>	<p>Öpücük kondurmak Hafifçe öpmək: <i>Avucunun içine çokolata kokulu buz gibi bir dudak, bir öpücük kondurdu.</i> - S. F. Abasıyanık.</p>
<p>pas atmaq (Çəmənəminli. basmaq, tutmaq) – b a x paslanmaq. ..Rəflərdə pas basmış .. qablar üst-üstə yığılmışdı. Bu nizələr, bu süngülər muzeylərdə pas tutacaq. S.Vurğun Pas yemək – pasdan xarab olmaq, yeyilmək (metal şeylər haqqında). ..Dəmir civləri, mıxları pas yeyib nazıltmışdı. B.Bayramov.</p>	<p>pas tutmaq 1. Paslı duruma gəlmək, paslanmaq. 2. Çalışmaz duruma gəlmək: <i>Hokkaların içinde mürekkep kurumuş, kalemler pas tutmuştu.</i> - E. E. Talu.</p>
<p>pay çəkmək – Hər bir adam üçün xörək çəkmək. Səlimnaz arvad oğluna və Rəşidə pay çəkib gətirəndə onları bayaq oturduları yerdə tapmadı. M.Hüseyn.</p>	<p>pay etmək Bölüşmək, üleşmək: <i>Üçünü birdən almak arsızlığına kalkma. Pay edelim.</i> - H. R. Gürpınar.</p>
<p>pusquda durmaq (dayanmaq) – Gizləni b adamı və ya ovu güdmək; pusmaq, gözləmək; marğa durmaq. Kəngərli.</p>	<p>pusu kurmaq Saldıracağı kimseye görünmən için bir yerde gizlenip beklemek.</p>
<p>rahat qoymamaq – İncitmək, əziyyət vermək, narahat etmək, dinc qoymamaq, sakit qoymamaq. Ən gözəl bir nəğməni; Durub dinləyəndə mən; Yadıma düşürsən sən; Rahat qoymursan mən! Ə.Cavad.</p>	<p>rahat bırakmamak (veya verməmək) Tedirgin etmək: <i>Beni son nefesimde rahat bırakmayan herif, bana o vakitler akla gelmez cefalar çektirmişti.</i> - Ö. Seyfettin</p>
<p>razi salmaq – Razi etmək, razılığını əldə etmək, məmnun etmək. [Alı kişi:] Oğul, Rövşən, get, buzov yiyəsini tap, buzovun cəriməsini ver, razi sal. "Koroğlu".</p>	<p>razi etmək Kabul ettirmek: <i>Yalvardı yakardı, beni, fabrikayı beklemeye razi etti.</i> - S. F. Abasıyanık.</p>
<p>səsi batmaq – Hər hansı bir səbəbə görə səsi tutulmaq, eşidilməz olmaq. [Fərhad bəyin] ağızı qurumuş, səsi batmışdı. Qantəmər. Elə bil birdən səsim batdı. Ə.Məmmədخانli.</p>	<p>ses kesilmek Ses, artık duyulmamak.</p>
<p>səsə qoymaq – Bir məsələnin və ya bir namizədin nə dərəcədə məqbul olub-olmadığını səsvermə yolu ilə müəyyən etmək. Yənə bir neçə yerdən səs gəldi ki, gündəlik təsdiq olunsun. Buna baxmayaraq, Nəcəf demokratiyanı gözləyərək səsə qoydu. M.İbrahimov.</p>	<p>ses getirmək Yaptığı işle, söylediği sözle dikkatleri çekmek ve kitleleri harekete geçirmek.</p>
<p>silah oynatmaq – Mühəribə ilə hədələmək, qorxutmaq.</p>	<p>(birine) silah çəkmək 1. Silahla vurmaya davranmaq 2. Silahla vurmaq</p>
<p>sona yetirmək (çatdırmaq) – Bitirmək, qurtarmaq, tamamlamaq, axıra çatdırmaq. Bütün gecəni yatmamış Firiduna elə gəldi ki, qorxunc və əzablı bir yuxu sona yetir. M.İbrahimov.</p>	<p>sona ermək Son bulmaq: <i>Dağın patlatılması sona erince dolgu başlayacaktı.</i> - A. Kulin.</p>
<p>sözündən çıxmaq – Deyilənə qulaq asmamaq, əməl etməmək, yerinə yetirməmək. [Zibeydə Səkinə xanıma:] Sən nəkarəsən ki, mənəim sözündən çıxasan. M.F.Axundzadə.</p>	<p>sözünden dönmək Verdiği sözü yerine getirmemək veya tutmamak.</p>
<p>şəhadət vermək – Şahidlik etmək, şahidlik göstərmək, gözü ilə gördüyü bir işin həqiqətən olduğunu təsdiq etmək. [Axund Çimnaza:]</p>	<p>şəhadət getirmək İslam'ın şartlarından "Tanrı'dan başka tapacak yoktur ve Hz. Muhammed onun kulu ve peygamberidir" anlamına gelen kelime-işəhadet adını taşıyan Arapça sözü söylemek.</p>
<p>şəhadətə yetişmək – Şəhid olmaq, həlak olmaq (yüksək bir amal yolunda). [Şeyx Nəsrulla qəbiristanlığı göstərib:] Ondan</p>	<p>şəhadət şərbətini içmək Şehit düşmək.</p>

ötrü ki, [bunlar xudavəndi-aləmin] göndərdiyi bəladan qaçmayıb şəhadətə yetişiblər. C.Məmmədquluzadə.	
şəklə düşmək (girmək) – Bu və ya başqa bir şəkil almaq, dona girmək, şəklini dəyişmək. Bu halda bir qoca ağsaqqal kişi əlində ağac və bir neçə jandarm daxil olurlar. Onlardan biri deyir: “Qanun hökmünə görə dustaq edərəm sizi”. Laçın bəy, Cahangir bəy, Qulu bəy hərəsi bir şəklə düşür. N.Vəzirov.	şəkil almak Belli bir biçimə girmək, biçimlənmək, sekillenmək.
şübhədən çıxartmaq – İnandırmaq, şübhə yeri qoymamaq. Bir neçə gündən sonra görürsünüz varislər şübhədən çıxmaq üçün özləri gəlib azdan-çoxdan məşədiyə verib halallıq alırlar. Ə.Haqqverdiyev.	şüphe bırakmamak Kuşkuya sebep olan bütün ihtimalleri ortadan kaldırmak.
şübhəyə salmaq – Şübhə doğurmaq, şübhələndirmək. [Nigar:] Koroğlu, bu qızın sözü məni şübhəyə salıb. “Koroğlu”.	şüphe uyanmaq Kuşkulanmaq: <i>Bu sözündə samimi olduğuna hiç şüphe etmem.</i> – F. R. Atay.
talana olmaq – b a x talanmaq. Züleyxa və Cəlil yenicə atasız qalmışlardı. Ataları kəndləri talan olan zaman öldürülmüşdü. T.Ş.Simurq.	talandan geçmek Yağmalanmaq: <i>Her uğradığı yerde çarşılar talandan geçer.</i> – F. R. Atay.
tamaha düşmək – Açıqlıqla istəmək, həris olmaq. Əyləşənlərin hamısı tamaha düşdü. B.Bayramov.	tamah etmek 1. Açgözlü davranmaq. 2. Çok istemek: <i>Süslü kafeslere, hazır yemeğe tahah edip insanların maskarası olmanın əlemi var mı?</i> – H. Taner.
tarixə (tarixdə) yazılmaq – Heç vaxt unudulmamaq, həmişə yadda qalmaq. [Koroğlu:] Mən gərək o Rum paşasına bir divan tutam ki, tarixlərdə yazıla. “Koroğlu”.	tarihe geçmek Önemi bakımından unutulmayacaq bir durum kazanmaq: <i>Bütün ömründe tek bir kitap yazmış ve sadece bu kitabıyla tarihe geçmiştir.</i> – A. Boysan.
ürək qoymamaq – b a x ürəyini yarmaq. Öpdülər Osmanı qaçaqlar təkətək; Dedilər: – Qoymadın sən bizdə ürək! H.K.Sanlı.	üreyi dayanmamak Acısına katlanamamak, çok acı duymak.
ürək sindirməq – Ürəyinə toxunmaq, qəlbinə toxunmaq, özündən incitmək. Özgə qismətinə göz də dikmədim; Ürək sindirmədim, qəlb incitmədim. B.Vahabzadə.	üreyine dokunmak Üzülmeq: <i>Hem öyle manzaralar benim üreyime dokunuyor.</i> – R. N. Güntekin
ürəyi açılmaq – Qəmdən, kədərdən qurtarıb sevinməyə başlamaq, kefi açılmaq. [Sara Əbdülə:] Zəhmət də olsa, lütf edib, məni pəncərənin qabağına aparın, bir az [xanəndəyə] qulaq asın, ürəyimi açsın. C.Cabbarlı.	üreyi ferahlamak (veya hafiflemek) Kayğıdan kurtulmaq.
ürəyi cızıldamaq (cız-cız cızıldamaq) – b a x ürəyi yanmaq 2-ci mənada.	üreyi yanmak 1. Çok acımaq: <i>Nahit onu yorğun, kederli ve umutsuz, sitem yüklü görmüştü. Üreyi yanmıştı.</i> – T. Buğra. 2. Felakete uğramak.
ürəyi çəkilmək – Son dərəcə üzülmeq, zəifləmeq, canı qalmamaq. Hacı Atakişi köksünü ötürdü: – Yox, Əli Sadiqi, elə demə, ürəyimi çəkilib, quru bədənim qalıb. Ə.Abasov.	canı çekilmek 1. Vücudun herhangi bir organının canlılığı azalır gibi olmak. 2. İçi ezilmek.
ürəyi çəkməmək – bax ürəyi götürməmək.	üreyi götürmemek Dayanamamak, katlanamamak.
ürəyi darılmaq – bax ürəyi sıxılmaq. Əşrəfin ürəyi darıxdı. S.Rəhman.	üreyi sıkılmak İçi sıkılmak.
ürəyi qubarlanmaq (qubar bağlamaq) – bax ürəyi qan olmaq (qana dönmək). Kərəmin ürəyi qubarlandı, sazını dərdli sinəsinə basıb dedi. “Əsli və Kərəm”. Ürəyi quş kimi çırpınmaq – b a x ürəyi yarpaq kimi əsmək. Yol qısaldıqca Nəcəfin ürəyi quş kimi çırpınır, səbri tükənirdi. Q.İlkin.	üreyi kan ağlamak Derindən acı duymaq, çok üzülmeq.
ürəyi sökülmeq (tel-tel olmaq) – Son dərəcə kədərlənmək, qəmlənmək. Sökülür ürəyim, tutulur dilim. M.Rahim.	üreyi parça parça olmak Pek çok acımaq: <i>İstifanameyi okuyanın üreyi parça parça olurdu.</i> – Y. Kemal
ürəyi yumşalmaq – Acığı soyumaq, qəzəbi keçmək, mülayimlənmək. Qəmərini ürəyi yumşaldı, gözlərinin yaşını abi-niysan kimi töküüb dedi: – Məhrəban dayı, mən yuxu görmüşəmsə, bas bu üzük nədir? (Nağıl).	üreyi soğumat Düşmanın bir felakete uğramasına sevinmeq.
ürəyini dindirmək – Oxşamaq, əzizləmeq, nəvaziş göstərmək.	üreyini serinletmek Üzüntüsünü azaltmaq.
ürəyini soyutmaq – b a x ürəyinə su səpmək. [Mustafa] ..bununla ürəyini soyutmaq istəyirdi. S.Vəliyev.	üreyine su serpmek Bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmaq: <i>Bizim nesil sözü, Selma</i>

	<i>Hanım'ın yüreğine biraz su serpti.</i> - Y. K. Karaosmanoğlu.
üz açılmaq – b a x üzü gülmək. Hər yerdə sülh sözünü deyəndə gözlər işıqlanır, üzlər açılır. M.İbrahimov.	yüzü gülmək 1. Sevinci yüzünden belli olmak: <i>Otele gidip lavabolu odayı görünce yüzüm güldü.</i> - F. Otyam. 2. Feraha kavuşmaq: <i>Şehirlilerle köylüler arasındaki alışveriş şartları düzenlendikten sonra hepsinin yüzü gülmeye başladı.</i> 3. Temiz, tertipli duruma gelmek.
üz bozartmaq – b a x üzünü bozartmaq.	yüz kızartmaq 1. Sıkılarak yalvarmaq. 2. Utandırmak: <i>Meşhur bir edibimizin cinsî hayatına dair yüz kızartıcı sözler söylenirdi.</i> - Y. Z. Ortaç.
üz döndərmək – 1) əlaqəsini kəsmək, daha yaxınlıq etməmək, üz çevirmək. Dal gərdəndə siyah zülfün hörübdür; Aşiq Ələsgərdən üz döndəribdir. Aşiq Ələsgər. Üzü dönmək – b a x üz döndərmək 1 və 2-ci mənalarda. Gəl, ey mehrü məhəbbətim; Üzün mənədən niyə döndü! Aşiq Ələsgər.	yüz çevirmək göstərdiği ilgiyi kesmək " <i>Vergi kâtibindən yüz çevirmişler, kendisine hasım olmuşlardı.</i> " - E. E. Talu.
üzü gəlməmək – Bir şeyi deməyə, istəməyə utanmaq, xəcalət çəkmək. [Molla:] Daha başqa mükafat istəməyə üzüm gəlmir. "M.N.İtəf." Üzündən gəlməmək – b a x üzü gəlməmək. [Cəmilin] üzündən gəlmirdi ki, nənəsini çağırın, yenə də əliboş döndüyünü bildirsən. S.Rəhimov.	(bir şeye) yüzü tutmamak 1) Haklı da olsa karşısındakini kıracaq bir davranışta bulunmaktan çekinmek: <i>O böyle kimseyi kırmak istemedikçe, kimseye olmaz demeye yüzü tutmadıkça ne kadar istemese çevresi onu kıracak, üzecekti.</i> -N. Cumalı. 2) Utanmak.
üzünə durmaq – 1) İbtidai istintaqda və ya məhkəmə prosesində birininin təqsirini, cinayətini özünə demək. Şahid müttəhimin üzünə durdu. Mütəzərrir müqəssirin üzünə durdu; 2) b a x üzünə ağ olmaq. [Fatma xanım:] Allah, gör mən nə günə düşmüşəm ki, bu kürd gədəsi də üzümə durubdu! N.Vəzirov.	yüzünə vurmaq (veya çarpmak) Ayıplayaraq kusurunu yüzünə söylemek: <i>Bir büyük kabahatim varmış da yüzüme vuracaklarmış gibi açıp okumaktan çekiniyorum.</i> - A. Gündüz.
üzünü bozartmaq – 1) b a x sifətini (üzünü) bozartmaq ("bozartmaq" da). Nəbi üzünü bozardı dedi: – Sən bizdən nə istəyirsən? "Qaçaq Nəbi.	yüzünü kızartmaq (veya kızdırmak) Onuruna, gururuna önem vermeden bir şey istemek, utançla, utanarak istemek: <i>Fakat ben boş ümitle insan avutmanın faydasından ziyade zararına inandığım için çok kere yüzümü kızdırır, açıkça mümkün değil derim.</i> - R. N. Güntekin.
vəlvələ düşmək – qarmaqarışlıq düşmək, çaxnaşma düşmək, həyəcan (gurultu-patırtı) düşmək. Vəlvələ salmaq – qorxu salmaq, çaxnaşma salmaq, həyəcan salmaq. Həqiqət bu xəbər cəmi müsəlman şəhərlərində xalq arasında bir vəlvələ saldı. C.Məmmədquluzadə.	velveleye vermek gereksiz telaşa ve heyecana düşürmek " <i>Susun, ortalığı velveleye vermeyin! Ne bağırsıyorsunuz?"</i> - S. F. Abasıyanık
yalan danışmaq – yalançılıq etmək, doğru söyləməmək, danışarkən həqiqəti gizlətmək. [Kişi:] Bütün rayon onu da bilir ki, bu bir ildə mən hələ yalan danışmamışam. İ.Hüseynov. Yalan satmaq – aldatmaq, yalan demək. Yalan satar tamam bir-birinə; Zahirə ittifaq, batində nifaq. Q.Zakir.	yalan atmaq (veya kıvırmak) Yalan söylemek.
yara vurmaq – 1) Yaralamaq; 2) məc. Qəlbini incitmək, qəlbə toxunan söz demək, tənə vurmaq.	yara açmaq 1. Vücutta veya bir şeyin yüzünde yara oluşmasına sebep olmak. 2. Büyük üzüntü vermek.
yarası tərsləşmək – yarası şiddət etmək, sağalmamaq. // Hər nə şəkildə olursa olsun, bədənin bir yerində əmələ gəlmiş zədə; xora. Əlləri yara içindədir.	yara işləmək 1. Yara kapanmayıp akıntı sürmək. 2. Üzücü bir olayın etkisi bitmemek.
yarasına toxunmaq – birinin gizli dərdi haqqında danışmaq, zəif yerinə toxunmaq. Qoca bu cavabdan çobanın yarasına toxunmuş olduğunu bildi. M.Rzaquluzadə.	yarasını deşmək Acıyı, üzüntüyü hatırlatmaq, tazelemek.
yasa batmaq – Çox kədərlənmək, çox qəmlənmək, çox qüssələnmək; üzü gülməmək. Hadisə mollaya o qədər təsir eləyir ki, kişi əməlli-başlı yasa batır. "M.N.İtəf."	yasa bürünmək (veya boğulmaq veya gömülmək) Çok üzülme: Bütün ev halkı yasa bürünmüşdü, o gece hiçbirinin gözüne uyku girmedir. - H. Topuz.
yaşa dolmaq – Böyümək, yaşlı olmaq. İnsan oğlu yarandığı vətəmindən kam alar; Ömür gəlib yaşa dolar düz ilqarı görəndə. S.Vurğun.	yaşını bitirmək (doldurmak) Öngörülen belli bir yaş sınırına ulaşmak: <i>On sekiz yaşını doldurmayan talebelerin kahveye gitmeleri yasak edilmiş.</i> -N. Hikmet.

yerə salmaq – 1) Düşürmək, endirmək, devirmək; 2) məc. Nəzərə almamaq, yerinə yetirməmək, rədd etmək. Bağlama, aç üzünü; Örtmə o qaş-gözüni; Gəl mənə naz eləmə; Yerə salma sözümlü. (Bayatı).	yere sermek 1. Kötü bir duruma sokmaq, yenmək: "Sen beni yere seren darbenin ne olduğunu anlıyor musun?" - Ö. Seyfettin. 2. Vurup öldürmək.
yerə sərilmək – yxılmaq, yerdə uzanıb qalmaq. Qopdu qanlı bir fırtına; Ölüm hökmü verildi; Qarşı duran igid gənclər; Bir-bir yerə sərilirdi. A.İldırım.	yere yığılmaq yere Düşmək: <i>Bu kadar insanın, bu kadar alçağın gözü önünde yere yığılmaq istemiyordu.</i> - O. Pamuk.
yol çəkmək – Şose, yaxud dəmir yolu inşa etmək.	yol yapmak 1. Yol oluşturmaq: <i>Geçen köylünün, arabanın, sürünün izi buraları yol yapmıştır.</i> - R. H. Karay 2. Kandırmaya çalışmaq, avutmaq
yol salmaq – 1) bir yerdən çox gedibgələmək oranı işlək hala gətirmək Yol döymək – bir yerə çox gedib-gəlmək. Yol eləmək – çox gedib-gəlməkdən yol salmaq; // həddindən artıq gedib-gəlmək. Dünyanın üstündən yol eylərəm mən; Bu hikmətdə mən Musayam, sən nəsen? Aşiq Valeh.	(bir yeri) yol etmək o yere sık sık gitmek "Yol etti kendisine ihtiyaçlar kahvesini." - K. Korcan
yuxuya batmaq – Bərk yuxulamaq, yatmaq. Yuxuya qalmaq – yatıb qalmaq, vaxtında oyana bilməmək. Həmişə dan yerinə səda düşəndə ayaq üstündə olub qapı-bacada hərlənən qız [Salatın], yatıb yuxuya qaldı. İ.Şıxlı.	uykuya dalmak Uyumaya başlamaq: <i>Sonunda uykuya dalınca, ay ışığı uyuyan denizcilerin mutlu yüzlerini apak aydınlattı.</i> - Halikarnas Balıkcısı.
yumruğa çıxmaq – Yumruq davasına çıxmaq, bir-birini yumruqlamaq. Odunu olmasa hər kimsənin qış fəslü; Ağlaşar tifi, çıxar yumruğa arvad ər ilən. Molla İsmayıl.	yumruk atmak (veya indirmek) Yumrukla vurmaq.
zaval görməmək – 1) sağ-salamat qalmaq, heç bir bəlaya düşməmək; 2) zərər görməmək, cəzasız qalmaq. [Pişik] heç bir zaval görməyəcəyini hiss etdi, iti caynaqlarını qabırğaya ilişdirdi. İ.Hüseynov. Zaval tapmaq – xəsarətə uğramaq, ziyan görmək, məhv olmaq, tələf olmaq. Mal-qaranı zaval tapdı.	zeval vermemek Yok etmemek, sona erdirmemek.
zəhmətə düşmək – zəhmət çəkməli olmaq, əziyyət çəkməli olmaq, işləməli olmaq. zəhmətə qatlanmaq (qatlaşmaq) – əziyyətə dözmək, çətinliklərə qarşı dözümlü olmaq. Hiss edirdim ki, Bayım xala mənim çox işləməyimi, zəhmətə qatlaşmağımı bəyənə də, yuxusuzluğa dözməyib bir gün yatağa düşəcəyimdən qorxurdu. İ.Hüseynov.	zahmete girmek (veya katlanmak) 1. Zahmet etmek: <i>Bu kadarlık zahmete de katlanacaksınız artık.</i> - A. Ümit. <i>Bunun için büyük zahmetlere girmeye gerek yoktur.</i> - S. Birsəl.
zərər vurmaq – ziyan vurmaq, ziyan çəkməsinə səbəb olmaq. Hərçənd bir çox mollalar təklidə "sətr" in şəri olmadığını, məarif və tərəqqimizə zərər vurduğunu söyləyirdi, amma heç kəs meydana çıxıb aşkar deməyə cəsarət edəmiyordu. "Hophopnamə". Zərəyə salmaq – pul xərcləməyə məcbur etmək. [Aşiq Vəli:] Adama ümid-nevid verib, yerindən eləyib, zərəyə sahib, axırda sözüne əməl eləməyənlə lənət! N.Vəzirov.	zarara sokmaq Zarar vermek.
zərəri çatmaq – zərəri dəymək. De, görüm onların nədir səməri? Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri. M.Ə.Sabir.	zararı dokunmak Kötülüğe uğratmaq
zillətə salmaq – 1) ağır vəziyyətə salmaq, ehtiyac içində yaşatmaq. Hicran dərdi məni sahib zillətə; Səni görsəm dərdim azalı, Güllü. Aşiq Ələsgər.	zillətə düşmək Hor görülmək, aşağılanmaq: <i>Zillətə düşməmək için tehlikeyi kabul etmek daha iyi olmaz mı?</i> - E. İ. Benice.
zor etmək (eləmək) – güclə məcbur etmək, güc tətbiq etmək. [Məhərrəm:] Odur ki, [Səriyyəyə] zor etməyə haqqınız və ixtiyarınız yoxdur. C.Cabbarlı.	zor kullanmak Bir işin yapılması için her türlü baskıya başvurmaq
zora çəkmək – çətinliyə salmaq, bərkə çəkmək, məcbur etməyə çalışmaq. Boşla, ay molla dayı, sən də bizi çəkmə zora; Biz sənün hiylən ilə düşmərik əsla bu tora. M.Ə.Sabir.	zora koşmak Güçlük çıkarmak.
zövqə dalmaq – Zövqə qapılmaq, zövq içində olmaq. Şimdi Sənan yatıb da rüyədə; Zövqə dalmış behişt-i-ələdə. H.Cavid. zövqə gəlmək – zövqlənmək əhvalı yaxşılaşmaq, kefi durulmaq.	(bir şeyden) zevk almak (duymak) hoşlanmaq, beğenmək: <i>Yılan gibisin, insanları sokmaktan zevk alırsın.</i> -N. Hikmet.
zülm çəkmək – zülmə, haqsızlığa məruz qalmaq.	zulüm görmek kendisine eziyet edilmek

3. Sonuç

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin söz varlığı içinde isim unsuru aynı olan ancak fiil unsuru deęişen ve özelleşmiş anlamda kullanılan hayli fazla fiil eş dizimleri vardır. Bu eş dizimlerin en dikkat çeken yanı fiil unsuru farklı olmasına karşın anlamlarının bütün olarak aynı yani olmasıdır. Bir başka deyişle iki lehçede kısmi sözlüksel farklılıklarına rağmen anlamsal açıdan eşdeğer hayli fiil eş dizimi vardır. Eş dizimin fiil unsurunun bu özellięi yalancı eşdeğerlik açısından deęil eş dizime özgü olmuş anlam özelleşmesi açısından deęerlendirilmelidir. *yere salmak-yere sermek* eş dizim çiftlerinde fiil unsuru isim unsuruyla eş dizimsel kullanımından dolayı özelleşmiş anlamlara sahiptir. Bu durum *salmaq* fiilinin Türkiye Türkçesi açısından yalancı eşdeğerli olduğunu göstermez. Söz konusu eş dizimsel yapının anlamı ismin anlamı temel alınarak oluştuęu için isim unsuru ortak, fiil unsuru ise özelleşmiş anlamda olduğundan eş dizimin biçimce deęil ancak anlamsal açıdan birbirine eşdeğer olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Söz konusu bu sözlüksel yapılar ve söz varlığına bundan ötürü *eşdeğer eş dizimsel yapılar* adı verilebilir. Eşdeğer eş dizimsel söz varlığının tespit edilmesiyle hem Türkçenin söz varlığının inceliklerinin ortaya konması adına hem de devam niteliğindeki çalışmalara, özellikle Türk lehçelerinin Karşılařtırılmalı Eş Dizim Sözlüğü için önemli bir adım atıldığı söylenebilir. Genel sözlük hazırlarken belli standartlar benimsenmeli ve bu standartların genel geçer kuralları olmalıdır. Bu kurallardan biri de madde başlarının etimolojik göndermelerinin bulunmasıdır. Etimolojik göndermeler, madde başı kelimelerin daha iyi anlaşılmasında, öğrenilmesinde ve başka kelimelerle irtibatlandırılmasında önemli unsurlardandır.

Kaynakça

- Azerbaycan Milli İlimler Akademisi (2006). Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı (I- VI Cilt). Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Yayınları.
- Allerton, D. (1984), Three (Or Four) Levels of Word Cooccurrence Restriction. *Lingua* 63, s. 17-40.
- Aksan, D. (1998a), Türklere Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlük. *Kebikeç*, 6, s. 115-118.
- Aksan, D. (1998b). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yay.
- Cowie, A. P. (1998). *Phraseology: Theory, analysis, and applications*. Oxford: Clarendon Press.
- Bauer, L. (1983). *English Word Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, L. (2001). *Morphological Productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doęan, N. (2016). Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri, Ankara: Kitabevi.
- Doęan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fiisel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, S. 17, s. 67-84.
- Doęan, N. (2016). Türkçe Öğrenci Sözlüklerinde Eşdizimlilik Bilgisi. *International Journal of Language Academy*, 4(1), s. 267-282.
- Firth, J. R. (1957). *Modes of Meaning. Papers in Linguistics 1934-1951*, Oxford: Oxford University Press, s. 190-228.
- Halliday, M. A. K. (1966). *Lexis as a Linguistic Level. Memory of F. R. Firth, C.E. Bazell vd. (Eds.)*, London: Longman, s. 148-162.
- Nedret, P. (1991). *Kültürlerarası İletişim Aracı Olarak Çeviri*. İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yay.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of Translation*. London: Longman
- Pawley, Andrew; Frances Hodgetts Syder (1983). *Two Puzzles for Linguistic Theory: Nativelike Selection and Nativelike Fluency*. *Language and Communication*, London and New York: Longman, s. 191-226.
- Uğurlu, M. (2004). Lehçe İçi Aktarmada Yalancı Eşdeğerlik. *Bilig*, 29, 29-40.

- Uğurlu, M. (2012). Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eşdeğerlik Durumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 215-222.
- Uğurlu, M. (2011). Lehçe İçi Aktarmada “Yalancı Eş Değerlik”. *Icanas. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (International Congress of Asian and North African Studies)*. 1877-1890.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J. (2000). *Lexical Grammar*. *Darbai ir Dienos*, Vol. 24 (Naujoji etodologija), s. 191- 203. <http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/sinclair.pdf> (21. 12. 2015).
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. (I-II Cilt). Ankara: TDK Yayınları.
- Wood, D. (2015). *Fundamentals of formulaic language: An introduction*. USA: Bloomsbury.
- Wray, A. & M. R. Perkins (2000). The functions of formulaic language: An integrated model. *Language and Communication*, 20, s. 1-28.
- Wray, A. (2002). *Formulaic language and the lexicon*, Cambridge: CUP.